

HÖGSKOLAN
DALARNA

**Upsala Läns Hästförsäkrings Bolag
1876-1891**

Historia III
C-uppsats, 15hp
Vårtermin 2012
Författare: Sara Niklasson
Handledare: Peter Reinholdsson

Abstract

Undersökningens syfte är att utforska grundandet av Upsala Läns Hästförsäkrings Bolag, dess verksamhet under tidsperioden 1876–1891 och vilka personer som attraherades av verksamheten. Jag har även velat undersöka orsakerna till att försäkringstagarna ansökte om ersättningar.

Mitt val av material har huvudsakligen varit protokoll från bolagets sammanträden och dess kassaböcker, diarium, revisionsberättelser och en minneskrift. Undersökningen visar att många samhällsklasser hade hästar och att många av dem ville försäkra sina hästar i bolaget. Hemmansägare, lantbrukare, arrendatorer och torpare var dock i majoriten. De vanligaste åkommorna som personerna ansökte om ersättning för var krubbitare, kvickdrag, spatt samt olika former av gallor.

Nyckelord: Uppsala, hästförsäkringsbolag, ersättning, 1870-1880-talet.

~ • Innehållsförteckning • ~

1.	Inledning.....	4
	1:1 Syfte och frågeställning.....	5
	1:2 Metod och material.....	5
	1:3 Tidigare forskning.....	7
	1:4 Bakgrund.....	9
	1:4:1 Situationen i Europa.....	9
	1:4:2 Situationen i Sverige.....	10
2.	Uppsala Läns Hästförsäkrings Bolag 1876 – 1891.....	13
	2:1 Styrelsen.....	14
	2:2 Försäkringstagare.....	17
	2:2:1 Adliga och borgliga.....	17
	2:2:2 Allmoge.....	19
	2:2:3 Kvinnor.....	21
	2:2:4 Statare.....	21
	2:3 Försäkrade hästar i bolaget.....	22
	2:3:1 Antal uttag av försäkrade hästar och andra kostnader.....	24
	2:3:2 Drabbade hästar.....	25
	2:3:3 Kort beskrivning på några sjukdomar.....	26
	2:3:4 Vanvård och vårdslöshet.....	28
3.	Sammanfattande diskussion.....	30
	Käll- och litteraturförteckning.....	34
	Bilagor.....	36

1. Inledning

Hästens betydelse var mycket viktig för människorna i Sveriges bondesamhälle med tanke på hästens roll som livsförsörjare och arbetsredskap. Med andra ord var den en del av vardagen för väldigt många familjer inom alla samhällsklasser. Om hästen skadades eller blev så pass sjuk att djuret var tvunget att avlivas så kunde det få katastrofala följder i ekonomin för ägaren. Med detta i åtanke kände hästägarna sig manade till att försäkra sina hästar i ett försäkringsbolag och på det sättet uppstod Upsala Läns Hästförsäkringsbolag år 1876. Det är ett sådant försäkringsbolag som denna studie inriktar sig på att studera närmare.

Försäkringsväsendets företagsformer, skriven av Otto Bucht, nämnde att det fanns flera olika sorters försäkringar i Europa under historiens gång. Redan under Romarriket fanns det en form av försäkring som kallades för riskskydd, där enskilda personer kunde skydda köpmän mot förluster under handelsvarors transport. Muntliga riskavtal var en annan form.¹ Skråorganisationer bildades under medeltiden norr om Alperna, där gillena skulle skydda sina medlemmar "mot rovridardömet och inåt mot de individuella olyckor som kunde drabba var och en enskild."² Under 1830-talet bildades större häradsföreningar inom åtskilliga län i Sverige och man kan säga att det är tack vare genom hushållningssällskapen som länsföretagen har kunnat startas. Förutsättningen för försäkringssystemets användbarhet var att ett stort antal personer, som skulle kunna drabbas av förlustbringande händelser, kom samman. På det sätt blev den enskilde individens förlust relativt lätt att bära, när den fördelades på ett stort antal personer.³

I Göran Ulvängs bok om herrgårdar i Uppland kan man bland annat läsa om att efter freden 1721, från alla krig som Sverige drogs in i på kontinenten, återhämtade sig landet långsamt. De följande 200 åren skulle karaktäriseras av en kraftig ekonomisk uppgång där jordbruket kom att spela huvudrollen. Befolkningen mer än tredubblades mellan 1700-1900 och produktionen av livsmedel ökade markant. En växande befolkning behövde mer mat, vilket stimulerade till odling. Ökande efterfrågan och lönsamhet drev på utvecklingen inom jordbruket. Nyodling, jordskiften, mekanisering, nya odlingssystem och nya sädessorter följde i dess spår.⁴ Det blev bönderna, i synnerhet de självägande bönderna, som blev vinnarna i den agrara omvandlingen. De flyttade under dessa två sekler fram sina positioner både ekonomiskt och politiskt. Adels dominans minskade då borgare och bönder flyttade fram sina positioner. Ett speciellt utvecklingsdrag som fick stor betydelse för inte bara godsdriften utan även människorna i sig och bebyggelsen, var den övergång till stordrift som påbörjades vid 1700-talets slut och som skulle slå igenom fullständigt under 1800-talet.⁵

1:1 Syfte och frågeställning

Syftet med min uppsats är att undersöka hur hästförsäkringsbolaget organiserades, vilka som satt i styrelsen samt bolagets ekonomi under dess första 15 år. Jag har undersökt vilka personer som valde att försäkra sina hästar i bolaget och försäkringstagarnas anledningar till ersättning.

- Vilka satt i styrelsen?
- Vilka personer försäkrade sina hästar i bolaget?

---

¹ Bucht (1936), sid. 29

² Bucht (1936), sid. 32

³ Bucht (1936), sid. 13, 18, 118

⁴ Ulväng (2008), sid. 35

⁵ Ulväng (2008), sid. 36

- Antal försäkrade hästar och antal uttag av försäkrade hästar?
- Vilka sjukdomar och olyckshändelser drabbade hästarna av?

1:2 Metod och material

Min undersökning går ut på att ta reda på vad som hände under de första 15 åren av hästförsäkringsbolagets 99 åriga existens och därför har jag valt ovannämnda frågor, för att finna svaren. Jag har valt att avgränsa allt material till efter juni 1891, dels för att jag tycker att jag har tillräckligt mycket material från 157 sammanträden och 15 bolagsstämmor, för att kunna besvara undersökningens syfte och frågeställningar, men också för att jag ska hålla mig inom ramen av en c-uppsats. Metoden som jag har använt mig av är kvalitativ.

Materialet bestod huvudsakligen av primärkällor såsom hästförsäkringsbolagets protokoll, diarium, kassaböcker och revisionsberättelser. Styrelsens regelbundna sammanträden skrevs ner i protokollen. Protokollboken var över 600 sidor med detaljerade uppgifter om alla ärenden och beslut som togs upp under mötena. I protokollen använde man sig av terminologin ”medlemmar” men att det moderna ordet är ”försäkringstagare”. Jag använder den moderna terminologin i denna undersökning. Det fanns ett diarium där man noggrant skrev ner alla försäkringstagares för- och efternamn, deras titlar, hästarnas namn, värdet på hästen och om de hade betalt premieavgiften. Det stod 4447 gånger om personer utan titlar i diariumet. Detta kan ha berott på att ombudsmannen inte har brytt sig om att fråga försäkringsdeltagarna om deras titlar, eller att personen i sig inte hade velat yttra om sitt yrke. I kassaboken noterades alla in- och utbetalningar och även i revisionsberättelserna kan man läsa om bolagets ekonomi.

Jag vill poängtera att problem uppstod angående siffror i källmaterialet och med mina resultat. Det fanns skillnader mellan siffrorna i till exempel antalet försäkringstagare, hästar, ersättning med mera. Det kunde stå en summa i kassaböckerna medan det stod något helt annat i revisionsberättelserna. Ett tydligt exempel på detta var värdet av ett antal hästar under ett år. Jag är medveten om att siffror kan te sig olika i undersökningen, men jag har valt att skriva källmaterialets slutsummering istället för att försöka rätta till dem, så att de stämmer överens med min kalkylering.

För att tydliggöra framställningen av svaret på mina andra och tredje frågor, om vilka som var försäkringstagare i bolaget och antalet försäkrade hästar, har jag valt att dela upp försäkringstagarna i fyra grupper: adel och borgare, statare, allmog och slutligen kvinnor. Dessa sociala klasser har jag valt för att jag noterade att de återkom ständigt som försäkringstagare i källmaterialet. Anledningen till att jag valde att ha med kvinnor som en grupp, var att styrelsen innefattade inga kvinnor, och på grund av detta ville jag undersöka om det fanns kvinnliga försäkringstagare i bolaget istället. Jag redovisar varje kategoris ställning i samhället och antalet försäkrade hästar som de hade i bolaget mellan 1876-1891.

Min fjärde fråga om vilka sjukdomar och olyckshändelser som drabbade de försäkrade hästarna, har jag funnit i protokollen och sjukdomarnas beskrivningar har jag hittat i Lars-Erik Magnussons *Hovvård – hovar, hovbeslag och hovsjukdomar*, Charlie Lindberg och Ingrid Anderssons *Hästveterinären*, och Harry Pettersson & Bernt Greens *Håll hästen frisk*. Boken om *Hovvård* tog upp hovsjukdomar som kan behandlas efter modern medicinering och behandling. Jag har valt att ha denna information i min undersökning så att läsaren förstår att många av dessa sjukdomar inte kunde behandlas under slutet av 1800-talet just för att tekniken och tillgång till kunskap inte fanns på den tiden.

Under den period som jag har valt att undersöka ULHB var rollen som styrelsens ombudsman anförtrodd till tre män, som efterträdde varandra vid tjänstledighet. Deras skrivstilar varierade, men även deras sammanställning av styrelsens möten. Under Fredrik Fryklöfs tid som ombudsman skrevs i stort sett bara det nödvändigaste ner och han struntade i titlar och namnen på hästarna. Jag måste medge att en hel del problem uppstod i början när jag skulle läsa de renskrivna protokollen. De var skrivna för hand och med varje ny ombudsman innebar det en ny handstil som man skulle tyda. Detta innebar att några ord var fullkomligt omöjliga att tyda, trots att jag har försökt hitta dem i ordböcker. Likaså fanns det sjukdomar som veterinären diagnostiserade djuren med, som dock inte fanns med i listan över sjukdomar som hästarna drabbades av. Lite roligt var det att se ordvalet *döda*, som innebar att ett försäkringsbrev annullerades. Det återkom flera gånger under mötena, till exempel ”döde med skyldighet för Friherrinnan von Essen att för löpande försäkringsår erlægga afgift.”⁶

Inte någonstans i mitt material kunde jag hitta något häståterköp under försäkringens tidsperiod. Om någon hästägare valde att köpa tillbaka sin häst, så noterades det i alla fall inte i protokollen. Ombudsmännen skrev dock ner alla hästar med deras försäkringsnummer, som gick till slakt eller såldes på auktion.

Det var 35 firmor och bruk som valde att försäkra sina hästar i Upsala läns hästförsäkringsbolag och jag har valt att skriva deras namn exakt som de registrerades i protokollen. Ordet Aktiebolag har jag förkortat till AB då det förekommer ganska ofta i uppsatsen. Namn på personer, hästsjukdomar och bolag har skrivits i alfabetisk ordning. I protokollen skrev ombudsmännen ”delägare” för dem som försäkrade sina hästar i bolaget, istället för ordet ”försäkringstagare” som är mer vanligt idag. Vidare skrev ombudsmännen ”herr” om de flesta männen, men jag har valt att utesluta ordet ”herr” i exemplen som har tagits med i undersökningen. Däremot har jag valt att ta med alla titlar på personer som nämndes, för att få reda på vilka som var som involverades i bolaget.

1:3 Tidigare forskning

Det finns tyvärr inte ett överflöd av information om varken hästförsäkringsbolag eller hästförsäkringsföreningar i Sverige i litteraturen, men det jag fann var en b-uppsats, en c-uppsats samt en minnesskrift. B-uppsatsens titel var *En nyttig & nödvändig trygghet – En studie om Möklinta sockens hästförsäkringsförening* mellan 1910-1930, skriven av Madelene Lundkvist, medan c-uppsatsen *Södra Dalarnas hästförsäkringsförening, 1885-1894* skrevs av Torbjörn Pettersson. Båda uppsatserna fokuserade mycket på hästförsäkringsföreningar, där bönder gick samman till att organisera föreningar i deras socken, medan min uppsats enbart handlar om ett hästförsäkringsbolag, som täckte ett helt län.

Den gemensamma nämnaren är att vi alla tre ville få reda på vilka män som bedrev hästförsäkringarna och dess försäkringstagare. Vidare byggde våra uppsatser på en kvalitativ analysmetod med primärkällor, såsom protokoll. Kraven på att få sin häst försäkrad och bestämmelserna om ersättning finns med. Antalet hästar spelade också en stor roll, vilket man kan läsa om i Lundkvists uppsats, där 389 hästar försäkrades medan i Petterssons uppsats försäkrades 1122 hästar.

Syftet med Lundkvists uppsats var att beskriva böndernas hästförening i Möklinta socken i norra Västmanland, som startades till följd av de förändringar som uppstod i det svenska samhällets jordbruk under 1800-talet. Hon skrev att hästen ersatte oxen inom jordbruket då hästen ansågs vara smidigare och mer anpassningsbar, även inom andra områden såsom gruvindustrin till exempel.

⁶ Upsala Läns Hästförsäkrings Bolag (hädanefter, ULHB) protokoll, 20-12-1877

Vidare skrev hon att hästägande bönder riskerade att förlora mycket om deras häst skadades eller dog. Att försäkra sina hästar blev därav en säkerhet för bönderna.⁷ Föreningens ekonomi och skulder fanns med i hennes undersökning. Det sistnämnda resulterade i att föreningen var tvungen att gå upp i *Wästmanlands hästförsäkringsbolag*. Det som var relevant för mig i Lundkvists uppsats var de regler som måste följas, vilka hästar som fick försäkras enligt föreningens stadgar. Hon tog även upp kraven för ersättning och om veterinärens viktiga roll i beslutet om ersättning. I samklang med Lundkvist har jag nämnt försäkringstagarens rätt att överklaga styrelsens beslut.

Pettersons huvudsyfte för hans uppsats var att se om synen på hästar skiljde sig åt hos försäkringstagarna i Södra Dalarnas hästförsäkringsförening från allmogesamhälle till industrisamhälle. I undersökningen kan man läsa om hur vikingarna ansåg att hästen var ett heligt offerdjur till asaguden Oden, men när kristendomen spred sig i landet ändrades synen till att det blev hedniskt att äta hästkött. Detta höll i sig fram till mitten av 1850-talet, då det även ansågs skamligt att slakta hästar.⁸ Synen på djurhållning och djurslakt ändrades i takt med täta och långa nödårsperioder. Pettersons resultat visade sig att hästägande bönder värderade deras hästar högre än arbetsredskap. Bruken och bönderna var de dominerande försäkringstagarna och det var betydelsefulla herrar som låg bakom starten av försäkringsföreningen. Hans huvudfråga var att ”se huruvida 1800-talets inträngande kapitalism påverkat försäkringstagarnas förhållningssätt till sina djur.”⁹ Svaret tyckte han sig finna i när hästen hade förklarats obrukbar av veterinären och om ägaren återköpte hästen trots hästens obrukbarhet, eller om ägaren tog hästen till slakt. Hans undersökning bestod av en analys som gjordes av de försäkringsfall som togs upp under de styrelsemöten som hölls under 1885-1894. Pettersson intresserade sig för kapitalism medan jag intresserade mig mer för de försäkrade hästarnas situation. Han fokuserade även väldigt mycket på böndernas relation till deras hästar och utelämnade andra samhällsklassers relationer till hästar. Det som dock var relevant för min uppsats, som även Pettersson tog upp i hans undersökning, var situationen i Europa och i Sverige innan hästförsäkringar startades samt anledningar till uppstarten. Vi båda noterade hästägarnas titlar i försäkringsärendena, men skillnaden var dock att Pettersson såg inte till antalet försäkringsfall som togs upp i protokollen medan jag var medveten om att en delägare i försäkringsbolaget kunde äga flera hästar. Jag har ändå valt att räkna ihop alla försäkringsfall.

1:4 Bakgrund

1:4:1 Situationen i Europa

I Västeuropa skedde stora jordbruksförändringar under 1700- och 1800-talen. De sammanfattas ofta med begreppet; den agrara revolutionen. Under senare hälften av 1700-talet kom jordbruket alltmer på modet inom den västeuropeiska överklassen. Många experiment gjordes och artiklar och böcker skrevs om jordbruk. Även om de idéer som ventilerades ganska sällan visade sig praktiskt nyttiga, var attitydförändringen viktig på lång sikt. Den anti-investeringsideologi och ringaktning av jordbruket som funnits tidigare inom överklassen, blev allt mindre märkbar. Storstorbruket kunde i vissa fall bli föregångare på jordbruksteknikens område.¹⁰

Den vanliga bonden levde utan försäkringar under 1700-talet och hans ekonomi tålde knappast en missväxt. Skedde detta riskerade han och hela hans familj att få gå från gården och de fick svälta. Alltså använde sig 1700-talsbonden metoder som gav relativ säkerhet i avkastningen snarare än

---

⁷ Lundkvist, Madelene (2003). B-uppsats. En studie om Möklinta sockens hästförsäkringsförening.

⁸ Pettersson, Torbjörn (2006). C-uppsats. Södra Dalarnas hästförsäkringsförening, 1885-1894.

⁹ Pettersson, Torbjörn (2006). C-uppsats. Södra Dalarnas hästförsäkringsförening, 1885-1894.

¹⁰ Gadd (2009), sid. 35

maximal produktion. Detta förändrades dock under 1800-talet och den moderna jordbruksföretagaren var i regel specialiserad på ett område, till exempel på spannmålsproduktion eller någon form av djuruppfödning.¹¹

Jordbruksomvandlingen yttrade sig i nya sätt att bruka jorden, nya odlingsväxter, nya redskap och förändrade egendomsförhållanden. Jordskiften var en viktig förutsättning och det innebar att gårdarnas åker som hade varit uppsplittrade i många små tegar, lades nu samman till större enheter.¹²

Den långsiktiga lösningen på "nyodlingens dilemma" låg i växelbruksmetoderna, som hade börjats utvecklas i Nederländerna och Flandern redan under senmedeltiden och hade på 1600- och 1700-talen vidareutvecklats i England. Gradvis växte ett system fram, där man sådde foderväxter på åkern i regelbunden rotation med spannmål. Metoderna innebar en brytning med de äldre odlingsystemen, till exempel två- och tresäde. De nya växelbruksmetoderna medförde i första hand en ökning av den animaliska produktionen. På lite längre sikt höjdes också spannmålsavkastningen, bland annat på grund av ökad tillgång på gödsel.¹³

Ett nytt redskap var järnplogen, som hade en större effekt när den gav upphov till ett lägre jordmotstånd än tråplogen. Antalet dragare framför plogen kunde därför minskas med nästan hälften. För jordbrukare innebar detta en väsentlig inbesparing av dragdjur och därmed kreatursfoder eftersom man kunde bruka större arealer med samma antal dragare som tidigare. I England, Skottland och de nordiska länderna spreds järnplogarna delvis redan under 1700-talet, men det stora genombrottet tycks i de tre nämnda områdena ha kommit under perioden 1800-1830. I västra Tyskland kom genombrottet vid 1800-talets mitt.¹⁴

Hade det inte varit för den agrara revolutionen i Västeuropa hade industrialiseringen inte kunnat utvecklas. Den högre produktiviteten inom jordbruket kunde förse den framväxande gruppen av industriarbetare med livsmedel, samtidigt som arbetskraftsbehovet inom jordbruket så småningom kom att minska. På samma gång blev vissa grupper på landsbygden relativt välbärgade och en viktig marknad för industrivaror.¹⁵

Otto Buchts bok *Försäkringsväsendets företagsformer från antiken till våra dagar* har varit till stor nytta för mig, då han har tagit upp försäkringsväsendets historia på den europeiska kontinenten. Han skrev att förutsättningen för att en försäkring ska fungera är att flera personer som hotas av dylika förlustbringande händelser, kommer samman och betalar en summa. Så när den enskilde individen drabbas av en förlust, så blir den relativt lätt att bära när den fördelas på ett stort antal personer.¹⁶ Försäkringsväsendet har funnits under en mycket lång tid. Redan hos de judiska stammarna i Bibeln vid deras förluster av boskap. Under Romarriket kunde enskilda personer och köpmän använda livränte- och annuitetsberäkningar mot förluster under till exempel handelsvarors transport. Muntliga riskavtal som har haft karaktären av vadhållning i riskskyddets tjänst fanns även under republikens tid och var relativt vanliga under kejsardömet.¹⁷ Under medeltiden hade länderna norr om Alperna skråorganisationer som skyddade deras medlemmar mot de feodala jordägarnas övermakt och individuella olyckor. I samma veva som digerdöden svepte in över Europa introducerades sjöförsäkring av italienarna i Nederländerna.¹⁸

---

¹¹ Gadd (2009), sid. 9

¹² Gadd (2009), sid. 10

¹³ Gadd (2009), sid. 37

¹⁴ Gadd (2009), sid. 38

¹⁵ Gadd (2009), sid. 11

¹⁶ Bucht (1936), sid. 13

¹⁷ Bucht (1936), sid. 14, 18-19

¹⁸ Bucht (1936), sid. 28-29, 32

Vidare kan man läsa i Buchts bok om att för svensk del tecknades Östgötalagen under 1200-talet om en så kallad brandstod, som skulle skydda personen från förlust genom brand. Vid tillkomsten av Magnus Erikssons landslag år 1347 utvecklades landskapslagarnas stadgar, som blev gällande för hela rikets landsbygd. Det fanns vittnesbörd om att lagens bestämmelser om brandstod inte alltid följdes och kanske var det på grund av det som kung Karl XI uttalade år 1681 om att husesynsförordningen med brandstodens utgörande var att både kronan och annan jordägare måste ge de nedbrända hemmanen deras rättigheter, efter att ha anmält sig hos häradshövdingen.¹⁹ I vissa kungliga brev till landshövdingarna kan man läsa att brandstoden skulle, förutom för byggnader, även utgå för gröda och kreatur i förhållande till byggnadsskadan. 1743 började det första steget mot ett modernt försäkringsbolag tas form, genom landshövdingarna uppmuntrade lagen att häradsborna skulle ingå i en förening, som bestämde brandstodens storlek för hus och olika stora hemman, och under 1830-talet bildades ännu större häradsföreningar i inom flera län. Hushållningssällskapen bidrog till uppkomsten av länsföretagen, såsom ULHB.²⁰

1:4:2 Situationen i Sverige

De krig som Sverige drogs in i på kontinenten upphörde inte förrän 1721. Efter freden återhämtade sig landet långsamt. Sverige var ett fattigt jordbruksland utan industrier.²¹ Det var glest befolkat i början men under 1800-talet fördubblades landets befolkning från 2,5 till cirka 5 miljoner invånare.²² Landet hade en mycket liten handel och saknade stora städer, förutom Stockholm. De sociala förhållandena var mycket svåra i städerna, särskilt i huvudstaden, där trångboddhet och undermåliga sanitära förhållanden gjorde staden till en av Europas mest ohälsosamma städer under 1850-talet, med hög dödlighet. Vidare brottades städerna med krogliv, dryckenskap, brottslighet och prostitution samt den höga barnadödligheten.²³ Åren från 1700-1900 skulle karaktäriseras av en kraftig ekonomisk uppgång där jordbruket kom att spela huvudrollen.²⁴

En växande befolkning behövde mer mat, vilket stimulerade till odling, vars högre avkastning kunde föda fler människor. Ökad efterfrågan och lönsamhet drev på utvecklingen inom jordbruket. Nyodling, jordskiften, mekanisering, nya odlingsystem och nya sädesorter följde i dess spår.²⁵ Med *laga skiftet* från år 1827 var syftet att varje gård skulle ha sina ägor samlade i så få skiften som möjligt, gärna ett eller två. Med större mer sammanhängande åkrar, underlättades mekaniseringen och transporter till och från åkrarna minskade, vilket både sparade tid, arbete och slitage. Dessutom kom skiftet att innebära en tydligare definition av äganderätten, vilket medförde att omsorgen och investeringarna i jorden ökade. I synnerhet började jordbrukarna ta bättre hand om utmarkerna som privatiserades med skiftena - dessa hade så länge de var kollektivt ägda ofta missbrukats som betesmarker med skogsbrist som följd.²⁶

Den kraftiga nyodlingen på ängs- och betesmarker förde naturligtvis med sig att arealen fodermark hela tiden minskades. Med allt mindre arealer ängs- och betesmark kunde alltså allt färre djur födas, och därmed uteblev också gödslingen.²⁷ Herrgårdar klarade sig i allmänhet bättre än bondgårdarna

¹⁹ Bucht (1936), sid. 34-35, 108-109, 111

²⁰ Bucht (1936), sid. 105, 110-111, 118

²¹ Ehnmark (1999), sid. 13

²² Christensson. Det moderna genombrottet (2008), sid. 139

²³ Christensson. Det moderna genombrottet (2008), sid. 142

²⁴ Ulväng (2008), sid. 35

²⁵ Ulväng (2008), sid. 35

²⁶ Ulväng (2008), sid. 60

²⁷ Ulväng (2008), sid. 68

eftersom många av dem var anlagda på rika och fuktiga ängsmarker, som inte gick att omvandla till åkrar. Från Rya omtalas ängen på det "makalösa Härnevi-sundet", som gav foder till så många djur att åkern där kunde gödas vart 7:e år. Många godsägare och bönder sålde emellertid hellre sitt hö till städerna där priserna var höga, än nyttjade det till sina djur.²⁸

Veterinärmedicinen gjorde stora framsteg och boskapspesten var borta.²⁹ Veterinärinrättningen i Skara grundades 1775 och det är en av världens äldsta skolor för utbildning av "djurläkare". Den startades av Linné-lärjungen Peter Hernquist, som studerade veterinärmedicin i Frankrike under 1760-talet. 1821 inrättades en ny skola i Stockholm och veterinärutbildningen i Skara kom då att minska i betydelse, och den siste veterinären i Skara utexaminerades 1899.³⁰ Utvecklingen av olika hästskor, från hästskor för tunga arbetshästar till skor för lättare hästar, kan skönjas långt tillbaka i tiden. De första böckerna inom hovvård kom ut i Europa i mitten av 1500-talet.³¹ Vid 1800-talets mitt öppnade de första egentliga hoslagarskolorna i Europa. Vid denna tid etablerades fabriker för tillverkning av hästskor och söm. Hovlagarskolan i Skara har anor från 1869. Under 1900-talet förbättrades och formades hästskorna för att passa hovarnas funktion.³²

Många godsägare började intressera sig av hästaveln vid mitten av 1700-talet och framåt. Förädlingsmaterialet erhöll man från utlandet.³³ Den norska rasen var populärast att avla med i mellersta och norra Sverige och till en viss del i Skåne.³⁴ Vid 1840-talet avtog importen av både lyx- och arbetshästar till Sverige, som huvudsakligen kom från Danmark och 1849 uppgick antalet till omkring 1400 hästar. Under 1840-1850-talen började "föreningsverksamheten till förbättrande av arbetshästen medelst inköp av lämpliga beskällare" i flera län och i Uppsala bildades en förening 1847. Förutom genom inköp av avelsdjur ville flera hushållningssällskap väcka och underhålla intresset för hästaveln genom utställningar med pris som utdelades för goda och välvärdade djur.³⁵ År 1873 anslog riksdagen medel till dylika prisbelöningar.³⁶ Hushållningssällskapet i Uppsala premierade 1123 hästar mellan 1876-1891.³⁷ Hästaveln kan kännetecknas som den kallblodiga aveln under 1880-talet, i valet av avelsdjur. Den norska och den nordsvenska hästen började ge vika för de tyngre hästraserna och flera inköp gjordes av hingstar av tyngre raser, för att erhålla en större häst med mera fysisk massa.³⁸

Enligt Hushållningssällskapet i Uppsala fanns det³⁹

År	Hästar över 3 år	Unghästar under 2 år
1870	18,203	1,469
1880	16,904	3,398
1890	18,293	3,024

Sedan länsbolagen för brandförsäkring bildades under 1840-talet, blev det 30 år senare dags för länsbolagen att bilda försäkring av hästar. Länsbolagen, särskilt hästförsäkringar, hade ingen lätt uppgift framför sig då både riksbolagen och de starkt sammanhållna härads- och sockenbolagen

²⁸ Ulväng (2008), sid. 69

²⁹ Ehnmark (1999), sid. 76

³⁰ Magnusson (2007), sid. 155

³¹ Magnusson (2007), sid. 11

³² Magnusson (2007), sid. 10

³³ Bohm (1929), sid. 16

³⁴ Bohm (1929), sid. 25

³⁵ Bohm (1929), sid. 26

³⁶ Bohm (1929), sid. 30

³⁷ Uppsala Läns Hushållningssällskap (II), sid. 136

³⁸ Bohm (1929), sid. 34

³⁹ Uppsala Läns Hushållningssällskap (II), sid. 117

konkurrerade om kunder.⁴⁰ Förarbetet för ULHBs bildande började 4 september 1876. Greven och landshövdingen Adolf Ludvig Hamilton utfärdade en kungörelse till dem som hade tecknat sig såsom delägare i bolaget och de blev kallade till det första sammanträdet, som höll till i Uppsala slott 5 oktober 1876 klockan 10:00. De närvarande började med att granska det kommitterade uppgjorda förslaget till reglemente och när det hade blivit antaget så valdes styrelsens ledamöter.⁴¹ Bolaget omfattade Uppsala län och hade till ändamål att försäkra hästar mot förluster, som orsakades av sjukdom eller olyckshändelse, som medfört hästens död eller nödvändiggjort dess avlidande. Ett brev skrevs till *Upsala Läns Kongl. Hushållningssällskap* om ett anslag på 500 kronor, som skulle täcka förvaltningskostnaderna. Sedan skrev man ett brev till löjtnanten och friherre A. Ridderstolpe i Stockholm, om en begäran om att få en kopia av Sveriges hästförsäkringsbolags formulärblanketter till anmälningssedlar. Det tredje beslutet som antecknades under sammanträdet, var att man skulle trycka 1000 exemplar av bolagets reglemente hos Konungens Befallningshavande.⁴²

I *Minnesskrift 1876-1951* kan man läsa om ULHBs verksamhet. Minnesskriften var uppdelad i tre kapitel, som behandlade åren 1877-1901, 1902-1926 och 1927-1951, varav jag hade mest nytta av det första kapitlet. De tio första sidorna i kapitel ett, beskrev starten av bolaget och dess första sammanträde. I ULHBs första protokoll framgick det att 120 hästar antogs till försäkring i bolaget och att södra delen av länet var mest representerat bland försäkringstagarna. Förordet var skrivet av Ansh. Jansson i Uppsala 1951 och han skrev bland annat att länsbolagen, särskilt hästförsäkringar, hade ingen lätt uppgift då de hade konkurrens på två fronter. Han menade att riksbolagen och de av stark lokalpatriotism sammanhållna härads- och sockenbolagen var hästförsäkringarnas hot.⁴³ Av den anledningen var ersättningsprinciperna nog ganska liberala för ULHB, för de var måna om sitt rykte. En och annan bordläggning, ett och annat avslag förekom givetvis, men det var relativt sällan.⁴⁴ Styrelsen var tvungen att förskottera pengar till ersättningar och löpande utgifter som började dugga tätt under den första perioden och de anhöll om lån från flera banker.⁴⁵ Bolaget finansierades helt genom lån, då garantikapital och fonder var okända begrepp på den tiden. Styrelserna fick ända till fram 1920-talet, förskottera pengar till ersättningar och löpande utgifter genom lån till minst 5-6 procents ränta.⁴⁶

Minnesskriften kom fram till samma slutsats som jag fick, om att försäkringsdeltagarna var så gott som uteslutande jordbrukare. Däremot dominerade de större godsägarna i ganska hög grad med sina allmänt höga försäkringsvärden, ersättningsärendena under bolagets första verksamhetsår.⁴⁷ Med tanke på att jag begränsar min undersökning till bolagets 15 första år, så fick jag inte veta hur det gick med styrelsens ledamöter i protokollen efter 1891, men det fanns nedskrivet i minnesskriften. Tack var bolagets noggrannhet och försiktighet, som präglade styrelsens åtgärder under hela perioden, har denna undersökning kunnat genomföras.

2. Upsala Läns Hästförsäkrings Bolag 1876 – 1891

Det första officiella sammanträdet hölls 27 januari 1877 i Uppsala slott. I alla sammanträden granskade man bland annat de inkomna anmälningssedlarna, varvid besiktningsmännen

---

⁴⁰ Minnesskrift (1951), sid. 5-6

⁴¹ Minnesskrift (1951), sid. 13

⁴² ULHB, protokoll, 05-10-1876

⁴³ Minnesskrift (1951), sid. 6

⁴⁴ Minnesskrift (1951), sid. 27

⁴⁵ Minnesskrift (1951), sid. 22

⁴⁶ Minnesskrift (1951), sid. 23

⁴⁷ Minnesskrift (1951), sid. 23

godkände hästarna och styrelsen värdesatte dem. När ofullständiga anmälningsblanketter inkom meddelade styrelsen ansökaren om vilka uppgifter som saknades, för att ärendet skulle kunna prövas. I några förskringshandlingar hade ägaren blandat ihop namnen på hästarna eller skrivit fel beteckning. Man lade då ärendet åt sidan till nästa möte, så att försäkringstagaren skulle få tid att skicka in en förnyad ansökan.⁴⁸

Sammanträdena höll ofta till i Uppsala slott och det hände att hästägare tog dit deras djur för besiktning. A.P. Hermanssons hade ”sökt assurans för en vallack, beslut skulle granska nämnde sålunda det Hermansson anstod att uppföra djuret till slottet då styrelsen har sitt nästa sammanträde på det styrelsen må blifva i tillfälle besigtiga djuret och skulle styrelsen på förtende underrätta om dagen för besigtningen.”⁴⁹ Annars åkte en av bolagets besiktningsmän eller veterinärer till platsen där kreaturet höll till. Vid flera av dessa tillfällen förklarades hästen som obotlig och obrukbar. När ett sådant beslut fastslogs, tog ägaren oftast djuret till slakten eller sålde den för högstbjudande. Flera ägare nöjde sig med en lägre ersättning om de fick rättighet att för egen räkning slakta djuret och detta beviljades oftast av styrelsen.⁵⁰

Th. Tydén i Hofgårdsberg ansökte om ersättning för sin häst, som hade strypts när den hade fastnat över fodergrinden. Styrelsen ville ha mer upplysning om konstruktionen av den omnämnda grinden som hade förosakat olyckshändelsen, så ärendet sköts upp till nästa sammanträde.⁵¹ Lite mer än en månad senare fick styrelsen upplysning från Tydén och de beviljade honom 200 kronor i ersättning samt 10 kronor i avdrag för kött och hud.⁵²

Bolagsstämma hölls varje år och de var förhållandevis talrikt besökta.⁵³ Alla möten var i slutet av januari, utom den första som hölls i april.⁵⁴ Styrelsen annonserade om nästkommande bolagsstämma och det var öppet för allmänheten, ”Jemlikt från predikstolarne i länets kyrkor vederbörligen publicerad och i ortens tidningar införd kungörelse, hade ordinarie bolagsstämma med deltagare i Upsala Läns Hästförsäkringsbolag blifvit utlyst att hållas denna dag.”⁵⁵ Man behandlade bland annat tillägg och förändringar på reglementets gällande moment.

Klagomål angående styrelsens beslut förekom 14 gånger hos ägare till de försäkrade djuren. För att en kompromiss skulle kunna genomföras så var försäkringstagaren tvungen att meddela bolaget inom 30 dagar efter styrelsens beslutet. När en kompromiss skulle utföras utsåg styrelsen alltid en person till deras kompromissarie och en till den missnöjde. Tillsammans valde de en tredje person över skiljedomens beslut, så att den ej kunde överklagas. Kompromissariens arvode låg på 10 kronor i dagtraktamente och 2 kronor och 50 öre per mil för skjutsen.⁵⁶ Ibland antog hästägaren bolagets förslag om jämkning i det äskade ersättningsbeloppet och då lades fallet ner, men ett antal fall gick ändå till domstol. När styrelsen blev ”såsom tappande parti” i en kompromiss fick de betala rese- och traktamentsersättning.⁵⁷ Om ett sådant fall kan man läsa i protokollen under sammanträdet 28 maj 1880. Friherre C. von Essen hade ansökt om ersättning för hans häst som hade omkommit genom drunkning. Olyckan uppkom till följd av vattenhämtning vid en brygga utan ledstänger och detta synes vittna om väldigt lite försiktighet vid djurets användande. Styrelsen behövde mer

---

⁴⁸ ULHB, protokoll, 28-06-1878

⁴⁹ ULHB, protokoll, 29-03-1881

⁵⁰ ULHB, protokoll, 23-05-1882

⁵¹ ULHB, protokoll, 23-05-1882

⁵² ULHB, protokoll, 6-07-1882

⁵³ Minnesskrift (1951), sid. 24

⁵⁴ ULHB, protokoll, bolagsstämma, 30-04-1877

⁵⁵ ULHB, protokoll, bolagsstämma, 30-01-1878

⁵⁶ Minnesskrift (1951), sid. 20

⁵⁷ ULHB, protokoll, 26-11-1878

upplysningar för att ärendet skulle prövas.⁵⁸ Lite mer än en månad senare kom förnyad upplysning från von Essen och efter att hade läst den nya informationen beslöt styrelsen att inte ersätta ägaren. Deras beslut baserade på att de inte tyckte att personerna under olyckan hade varit försiktiga och att olycksplatsen på bryggan inte varit säker utan ledstänger.⁵⁹ Von Essen var dock beslutsam om att få pengar på något sätt och ville därav ha en kompromiss. Det slutade med att kompromissarien erkände von Essen ersättning på 400 kronor med 10 kronor avdrag för kött och hud.⁶⁰ Detta tog allt som allt lite mer än tre månader innan von Essen fick sina pengar.

2:1 Styrelsen

Styrelsens säte var i Uppsala stad och verksamheten påbörjades officiellt den 27 januari 1877. Alla försäkringshandlingar granskades och fick ett sammanlagt värde av 305,565 kronor. 120 hästar besiktigades och godkändes.⁶¹ Männen bestämde att bolagets styrelse skulle bestå av fem ledamöter som själva skulle vara försäkringstagare inom bolaget. Varje år skulle två av styrelsens ledamöter avgå efter de två första åren genom lottning och sedan efter den ordning de inträdde i styrelsen. Vid varje bolagsstämma skulle två suppleanter väljas och efter godkännande av reglementet valdes styrelsens ledamöter.⁶²

Vilka var det då som satt i styrelsen? Inga kvinnor har nämnts i styrelsens protokoll, men däremot fanns det sammanlagt 37 män som valdes in i flera omgångar, som disponerade olika poster under bolagets 15 första år. Från första sammanträdet 1876 till 1896 valdes greve Adolf Ludvig Hamilton som bolagets ordförande. Det hände att Hamilton inte kunde närvara vid alla sammanträden och då accepterades major Carl Rudbeck som viceordförande, men även greve Jakob M. Spens, baron och friherre A. von Düben, överstelöjtnant och riddare John Arsenius samt veterinär Henrik Åkerström. Utöver dessa nämnda herrar godkändes friherre Claes Cederström, godsägare John von Engeström, förvaltare August Svanström, och f.d. riksdagsman J.E. Andersson som styrelsens ledamöter. Till suppleanter valdes baron C. von Essen, inspektör A.F. Åkerman, notarien Th. Söderhjelm, possessionaten A.F. Åkesson, godsägare Oskar Lindevall, kyrkovärd och lantbrukare W. Söderström, possessionaten N. Stedt, friherre och kaptan Theodor Stjernstedt, och bryggare och direktör J.A. Berlin. Bolagets revisorer var bl.a. förvaltaren A. Carell, jägarmästare Ernst Ek, inspektör och lantbrukare A. Bergmark, och disponenten C.J. Widman. Till revisor suppleanter valdes jägarmästare C. Ridderbjelke, grosshandlare H.W. Söderman, ryttarmästare R.W. Lilliestråle, och disponenten Wernerström. Det fanns tre reglementsveterinärer och de var Henrik Åkerström, A.W. Beijer och C.E. Edling.⁶³ Till bolagets kompromissarie utsågs possessionaten Felldin, handlare Bernhard Littorin, veterinär N. Sjören, kronolänsman L.G. Bergqvist, häradshövding L.E. Westblad, possessionaten N. Stedt, professor Ivar af Lenius, och docenten H. Blomberg.

Till den första ombudsmannen valdes kronolänsman Fr. Fryklöf, därefter utsågs possessionaten Carl Fock och länsnotarie Bernhard Littorin. Flera av dessa nämnda män som satt i styrelsen omvaldes och kunde även inneha en annan roll i bolaget efter några år. Ombudsmannens uppgifter var bl.a. att föra protokoll och räkenskaper, granska inkomna ersättningsanspråk och värderingar samt sköta brevväxlingen. Han fick även i uppdrag att köpa sigill och en bok där alla renskrivna protokoll skulle bevaras.⁶⁴ Ombudsman Fock gjorde en framställning om nyttan av att ha ett brandsäkert

---

⁵⁸ ULHB, protokoll, 28-05-1880

⁵⁹ ULHB, protokoll, 03-07-1880

⁶⁰ ULHB, protokoll, 03-08-1880

⁶¹ Minnesskift (1951), sid. 18-19

⁶² ULHB, protokoll, 30-04-1877

⁶³ ULHB, protokoll, 05-10-1876

⁶⁴ ULHB, protokoll, 28-08-1877

kassaskåp där alla värdehandlingar förvarades.⁶⁵ Hans förslag fick samtycke från styrelsen, så han fick i uppdrag att inhandla det under 1879. År 1877 utbetalades ett årligt arvode på 1000 kronor till ombudsmannen, men under sammanträdet i februari 1881 bestämde styrelsen att arvodet skulle höjas till 1500 kronor per år från och med 1 juli. Anledningen till det höjda försäkringsbeloppet var ökade göromål.⁶⁶ Dock sänktes arvodet sju år senare efter en diskussion på bolagsstämman som hölls i januari 1888. Ombudsmannens avlöning skulle framöver vara 1300 kronor och det skulle tillämpas från och med det innevarande räkenskapsårets början.⁶⁷ Arvodet ändrades en fjärde gång och denna gång efter revisorernas framställning under sammanträdet januari 1891. Summan sänktes till 800 kronor därav 150 kronor såsom kontorishyra.⁶⁸

Efter två år och fyra månader som bolagets ombudsman, anmälde Fryklöf sin önskan i början av 1879, om att få avgå till följd av sjuklighet.⁶⁹ Carl Fock blev hans efterträdare och han stannade kvar i bolaget till slutet av mars 1888, då Fock begärde ”att till följd av ögonsjukdom endtledigande med april månads slut från den verksamhet som varit honom anförtrodd inom Bolaget.”⁷⁰ Detta beviljades och han hade då innehaft tjänsten sedan februari 1879. Bernhard Littorin övertog hans plats mars 1888, men exakt 25 månader senare var det Littorins tur att ansöka om tjänstledighet fram till augusti 1890 och även detta beviljades. Styrelsen bestämde att landskontoristen Erh. Johansson skulle sköta ombudsmannens uppgifter under tiden. Littorin återtog dock aldrig befattningen, för enligt sammanträdet den 30 augusti 1890 avled Littorin i juli 1890. Fock antogs åter till bolagets ombudsman och han var kvar till slutet av 1896. I 16 år hade han varit i bolagets tjänst.⁷¹ Den 10 februari 1909 avled Fock och ombudsmannen meddelade att han hade för bolagets räkning överlämnat en krans till Focks bår.⁷²

Bolagets ordförande, greve Adolf Ludvig Hamilton, var 42 år gammal när han kallades till landshövding i Uppsala län och ståthållare på slottet 19 september 1862 och i kraft av sitt ämbete inträdde han som ordförande i Uppsala Läns Kungl. hushållningssällskap. Han hade redan erfarenhet som ordförande från Skaraborgs läns hushållningssällskap. Hamilton var ordförande i hushållningssällskapet i Uppsala i 32 år. Han grundade ULHB år 1876 och var då 56 år gammal, men innan dess hade han, efter avslutade akademiska studier, genomgått lantbruksinstitutet i Hohenheim vid Stuttgart. 1844 övertog han skötseln av det gamla fädnersgodset Blomberg på Kinnekulles sydsida.⁷³ Bolagsstämman som hölls 11 mars 1896 var den sista stämman Hamilton ledde. Något som förvånade författaren till ULHBs minnesskrift vid genomläsningen av protokollen, var frånvaron av tacksamhetsord till Hamilton, som säkert mer än någon annan hade lagt ned tid och arbete och visat stort intresse för bolagets bästa. Hamilton hade närvarit vid nästan alla styrelssammanträden och knappast missat någon bolagsstämma under de nära 20 åren som ordförande.⁷⁴ Till hans efterträdare som styrelsens ordförande utsågs den nyinvalde kaptenen Fr. Ridderbjelke vid sammanträdet den 15 april 1896.⁷⁵

Sju av styrelsens ledamöter var följande; major Carl Alexander Rudbeck, som deltog frivilligt i Danmarks krig 1849. Han tillhörde utskottet för Uppsala Läns Hushållningssällskap under 1870-

---

⁶⁵ ULHB, protokoll, 27-09-1879

⁶⁶ ULHB, protokoll, 26-02-1881

⁶⁷ ULHB, protokoll, bolagsstämma, 27-01-1888

⁶⁸ ULHB, protokoll, 20-01-1891

⁶⁹ Minnesskrift (1951), sid. 22

⁷⁰ ULHB, protokoll, 26-03-1888

⁷¹ ULHB, protokoll, 30-08-1890

⁷² Minnesskrift (1951), sid. 33

⁷³ Uppsala Läns Hushållningssällskap (I), sid. 148

⁷⁴ Minnesskrift (1951), sid. 25

⁷⁵ Minnesskrift (1951), sid. 26

1897 samtidigt som han var aktiv i Hästförskringsbolagets styrelse under 1876, som vice ordförande, men hade också andra poster inom bolaget. Rudbeck var även kommissionslantmätare i många år inom länet och han ägde Stjerna gård.⁷⁶ Den omtyckte godsägaren, lantbrukaren och possessionaten Johan Oskar Lindewall i Bärby, var mycket aktiv i både Hästförskringsbolaget och Hushållningssällskapet, ända fram till sin död 1905. Han var även riksdagsman under en treårsperiod för mellersta domsagan och domänintendent i Uppsala län.⁷⁷ Den tredje personen var friherre, godsägare och löjtnant Claes Edvard Cederström på Löfsta, som hade gjort sin militära karriär vid Livgardet till häst. Han hade ett stort intresse för länets hästavel och var mycket kunnig inom området. Cederström satt i bolagets styrelse 1876, men var även aktiv som ordförande i Föreningen för hästavelns förbättrande inom Uppland samt Hushållningssällskapets ombud för premiering av hästar mellan 1880-1897.⁷⁸ En av bolagets suppleanter, friherre och kapten Ludvig Theodor Stiernstedt, tjänade även vid länets regemente. Han var liksom de ovan nämnda herrarna, med i Hushållningssällskapet mellan 1886 till 1907.⁷⁹ Den femte herren var greve och överstelöjtnant Jakob Melker Spens som hade varit aktiv i bolaget sedan 1877, men bad att få utgå från styrelsen under sammanträdet 21 december 1885 med anledning till att han skulle flytta till våren, vilket beviljades.⁸⁰ I protokollen kan man dock läsa om att han var delaktig i mötena fram till 29 maj 1886. Spens ägde bland annat en gård i Höja samt i Eningböle. Mellan åren 1886-1896 arrenderades gården i Höja ut till S.G. Torsell och till hans änka.⁸¹ Godsägare John von Engeström avgick från styrelsen 1890, efter att varit engagerad i bolaget under fyra år.⁸² Den sjunde mannen var länsveterinär Henrik Åkerström som var aktiv i bolaget från 1878 till hans död 1907. På Åkerströms begravning hade ordförande Ridderbjelke parentation över honom och framhållit Åkerströms brinnande intresse för bolagets verksamhet och ändamål samt genom sin personlighet och kunskap alltid varit ett kraftigt stöd och en god hjälp, icke minst i för bolagets kritiska skeden.⁸³

2:2 Försäkringstagare

Mellan 1876-1891 fick bolaget totalt 7909 försäkringsärenden. Försäkringstagarens titel nämndes i 3177 fall och de titlar som förekom flest gånger var arrendator, baron, friherre, godsägare, greve, grevinna, grosshandlare, handlare, hemmansägare, kolare, kyrkoherde, lantbrukare, löjtnant, possessionator, rusthållare och torpare. Med andra ord var dessa de 16 vanligaste titlarna i ULHBs diarium. Flertalet hästägare var privatpersoner, men bolag och bruk upptog 285 ärenden i protokollen. Kvinnliga försäkringstagare med titlar såsom friherinna, fröken, änkefru, förekom 128 gånger. I de resterande 4447 hästförsäkringsärenden som var uppe för beredning nämndes inga titlar för försäkringstagarna.

Det fanns 35 bolag och bruk antecknade och de var följande: Almér & Wallin, Arbetshemmet i Uppsala, Elfkarleö Bruk, Enköpings Amnibusbolag, Erlangers Bayerska Bryggeri AB, Folkerna Folkbank, Forsten, Forsell & Co., H.J. Feith & söner, Handelsbolaget Wattman & Nyberg, Handelsfirman Hörlin & Höglund, Kakelfabriken, Kusellska fonden, Lenna Bruk, Löfsta AB, Mejeri AB, Mälare Provinsernas Mejeri Bolag, Prins Gustaf Folkhögskola, S.H. Hafström & Co, Skatskorisbolag (Elfby), Skutskärs Häradsförening, Stockholms Mjölkförsäljning, Strömbergs Bruksegare, Söderforsbruks AB, Tolffors Bruk, Ulfva Bruks AB, Ulfva Qvarnbolag, Ultuna

⁷⁶ Uppsala Läns Hushållningssällskap (I), sid. 154-155

⁷⁷ Uppsala Läns Hushållningssällskap (I), sid. 154

⁷⁸ Uppsala Läns Hushållningssällskap (I), sid. 155 och 178

⁷⁹ Uppsala Läns Hushållningssällskap (I), sid. 155

⁸⁰ ULHB, protokoll, 21-12-1885

⁸¹ Ulväng (2008), sid. 427

⁸² Minnesskrift (1951), sid. 72

⁸³ Minnesskrift (1951), sid. 32

Lantbruks Institut, Upsala Academie, Upsala Bäj Bryggeri AB, Upsala Central Hospital, Upsala Ekeby AB, Upsala Ångqvarns AB, von Vangelska fonden, Wattholma Bruks AB, och Österby Bruks AB.

2:2:1 Adliga och borgliga

Några av bolagets försäkringstagare med mäktiga titlar var bland annat;

Grevar och grevinnor: grevinnan Lewenhaupt, A.E. Lewenhaupt, C. von Platen, C.G. Lewenhaupt, C.Me. Björnstjerna (var även generallöjtnant, överhovstallmästare och kommandör), Ed. Sparre, Eric Sparre (var även landshövding), Jakob Melker Spens (var även riddare och överstelöjtnant), Eugenie Lewenhaupt, Nils Brahe, C.O. Cronstedt (var även disponent), och Schverin.

Friherrar och friherrinnor: Aug. Stjernstedt, A.G. Leijonhufvud (var även generalmajor), Charlotte Bergenstråle, C.Me. Hermelin, C.G.R. Cederström, E. Cederström, E. Leijonhufvud, Fab. Barnekow, Gustaf H. von Essen, J.H. von Essen, Louis de Geer, Marie von Essen, Sigfrid Albrekt. Rålamb, E. Rålamb, L.W. Stjernstedt (var även överste), Theodor Stjernstedt (var även kapten), och V. Pfcitt.

Baroner: A. von Düben (var även friherre), C.A. Liljecrantz (var även friherre), C. von Essen (var även friherre och löjtnant), G. Tamm, Gust af Ugglas (var även friherre och överståthållare), H. Stjernstedt, och Sigfrid Rålamb (var även friherre).⁸⁴

”När Adam grävde och Eva spann, Säg, vem var då en adelsman?”⁸⁵ Ordspråket kom från en engelsk präst under 1380-talet. Ordspråket fick en ganska mild betoning i Sverige till en början, när den uppträdde på 1400-talet. När Sverige blev en stormakt tog adeln så gott som helt över förmånerna av den nya maktställningen. Förlusten vid Poltava och Fredrikshald innebar att möjligheterna till erövningar av land, gods och guld i främmande länder var förbi.⁸⁶ Tidsförhållandena gjorde att adelsmännen inte kunde leva ett bekvämt och sorgfritt liv på inkomster från förlänningar och arrenden, utan de blev tvungna att själva arbeta för sitt uppehälle.⁸⁷ Det var alldeles i sin ordning att herrgårdarna, som för det mesta var av frälsnatur och vilkas ägare var i ganska stor utsträckning hade universitets- eller motsvarande bildning, blev ljuspunkten i jordbruket.⁸⁸ Herrgårdarna blev till en enskild företagsamhet och lade grunden till frihetstidens agriskulturella försök. Herrgårdskulturen blommade rikt både materiellt och andligen.⁸⁹

En betydande klass av jordbrukare var brukspatronerna och brukspatronerna besatt mycket jord, även åkerjord. De representerade främst järnindustrin och var för det mesta företagsamma herrar som ägnade jordbruket stort intresse.⁹⁰ Bruksegendomarnas antal blev stort, speciellt i järnets hemtrakter Bergslagen, Roslagen och Småland. Köpmännen i städerna blev producenter genom att köpa järnverk av bergsmännen och anlade även nya järnbruk. Det var främst arvtagarna till dessa köpmän som på 1700- och 1800-talen utmärkte sig som driftiga brukspatroner och som skapade en förnämlig herrgårdskultur på bruksegendomarna.⁹¹ I en del fall hade adelsmän gift in sig i dessa ofrälse bruksfamiljer och blivit herrar på bruksegendomarna. I andra fall hade de ofrälse bruksägarna blivit nobiliserade, varav många brukspatroner på den gustavianska tiden bar adliga

---

⁸⁴ ULHB, protokoll, 05-10-1876 t.o.m. 10-06-1891

⁸⁵ Planting (1944), sid. 5

⁸⁶ Planting (1944), sid. 10

⁸⁷ Planting (1944), sid. 6, 8

⁸⁸ Planting (1944), sid. 23

⁸⁹ Planting (1944), sid. 13

⁹⁰ Planting (1944), sid. 154

⁹¹ Planting (1944), sid. 155

namn.⁹²

Den viktigaste arbetskraften på herrgårdarna var bönderna, för de skötte åkerbruket på huvudgårdarna. Godsen kunde ses som både bank, socialbyrå, arbetsförmedling och pensions- och försäkringsbolag för bönderna. Skillnaden var dock att det var godsägaren som satte villkoren. Godsägaren drog sig till exempel inte från att inteckna de skuldsatta böndernas lösegendom för att komma åt pengarna, speciellt inte under 1820- och 1830-talen då konjukterna var riktigt dåliga.⁹³

På godsen fanns det även en inspektor, som hade många uppgifter, bland annat att se till att allt arbete på godset genomfördes på ett effektivt och smidigt sätt. Han ansvarade för arbetsledningen och godsets ekonomi. Att driva in böndernas räntor i tid och attestera räkningar på ägarens vägnar ansvarade han också över. Inspektorn skulle se till att bönder och torpare skötte sina gårdar väl, och att de inte missbrukade godsets resurser i form av åker, äng, bete och skog. Bönderna fick till exempel inte sälja varor vid sidan av eller göra onödiga transporter. Vidare fick de underlydande inte arbeta på söndagar och supa för mycket. Allt detta skulle inspektorn se till att alla höll, annars fick han anställa nytt folk, något som också låg på hans ansvar.

På de större godsen var ägarna ofta frånvarande och då fungerade inspektoren mer som en förvaltare med fullt ansvar att sköta driften. Han kunde även representera ägarna på häradsrätt och stämmor, såsom hästförsäkringsbolaget sammanträden till exempel.⁹⁴

2:2:2 Allmoge

Herrgårdens de ja ansvarade för mjölkhanteringen, drängar, pigor och torpare. Den sistnämnda bodde på små ställen i utmarkerna och med en ränta i form av dagsverkan. Någon skarp gräns emellan frälsebönder och torpare är inte alltid lätt att finna. Ännu på 1800-talet kallar man på vissa gods de underlydande omväxlande för bönder och torpare, och det fanns torpställen som hade större åkerarealer än frälsegårdar, även om det var mycket ovanligt. På de berustade säterierna fanns det speciella dragontorp och dessa torpare var en del av indelningsverket och tjänstgjorde i kavalleriet några veckor om året. Herrgården bekostade deras uniformer, utrustning och hästar.⁹⁵ Vidare kunde herrgårdarna anställa trädgårdsmästare, smed och andra personer med specialkompetens. Det kunde även finnas en beridare som ansvarade för herrskapets rid- och vagnshästar, och på vissa herrgårdar fanns jägare anställda.⁹⁶

Bonden var ”skattlagd till kronan och frälset för sin jord, sin person, sin hustru, sina barn och sitt tjänstefolk, skattlagd till sina borgenärer för sin oundgängliga gäld, skattlagd till sin soldat för sitt försvar, till domaren för sin hemfrid och till prästen för sin eviga salighet,”⁹⁷ så skildrade jordbruksförfattaren Magnus Blix det svåra läget för bönderna på 1700-talet. Bönderna särskilde sig från adel, prästerskap, andra ståndspersoner och ämbetsmän som stod för regering och förvaltning, och även från stadsborna. De skiljde sig från torpare, soldater, backstugusittare, arbetare av skilda schatteringar, med andra ord landsbygdsbor utan skattlagd jord.⁹⁸ En välkänd distinktion mellan en gård och ett torp var möjligheten att hålla häst.⁹⁹

---

⁹² Planting (1944), sid. 155-156

⁹³ Ulväng (2008), sid. 63

⁹⁴ Ulväng (2008), sid. 88-89

⁹⁵ Ulväng (2008), sid. 85

⁹⁶ Ulväng (2008), sid. 92

⁹⁷ Planting (1944), sid. 21

⁹⁸ Morell (2001), sid. 21

⁹⁹ Larsson (1994), sid. 49

Frälsebönder brukade adelns jord och kronbönder brukade kronans jord. Skattebönder däremot var självägande men gav skatt till kronan.¹⁰⁰ I takt med moderniseringen blev det för bönderna allt viktigare att anses som ”kvalificerade” jordägare. I övergången från det äldre till det moderna jordägandet blev skillnaderna mellan olika grupper av bönder tydligare. Det var lättare för skattebönder att bli omdefinierade till moderna jordägare än till exempel krono- och frälsebönder. Postionen som skattebonde gav nämligen större chanser till förändringar, som saknades för de andra bönderna. Tidigt jämfördes i rikspolitiken kronbönderna med skattebönderna, medan frälsebönderna hölls utanför. De ansågs i alltför hög grad vara beroende av herrarna för att få politisk hemorts rätt ”i det hedervärda bondeståndet”.¹⁰¹

Successivt sades frälsebönderna upp och deras arrenderade jord lades nu in i sambruk med huvudgårdarna och årsanställda statare flyttade in på huvudgårdarna. Statarna ersatte bönderna och i slutet av 1800-talet fanns det så gott som inga frälsegårdar kvar i Lagunda socken, de låg alla i sambruk med säterierna, eller var sålda.¹⁰² Allt såg dock inte mörkt ut för frälsebönderna i Uppsala län, många hade det dock förhållandevis bra. Deras ekonomi var relativt stabil och de gynnades av konjunkturen. Deras förmögenheter i redskap och bohag var ungefär detsamma som hos de självägande bönderna och de stod sällan i skuld till godsägarna. Man kan dock inte påstå att många av frälsebönderna var förmögna.¹⁰³

Från årtionden kring sekelskiftet 1800, och parallellt med stora förändringar i form av ägande, skiften, nyodling och ökad marknadsanknytning, slog en ny benämning för den familjejordbrukande bonden igenom – hemmansägare. Efter några årtionden kan man finna det som dominerande begreppet för hela den självägande bondegruppen.¹⁰⁴ Den välbärgade hemmansägarklass som växte fram med den agrara revolutionen blev en maktfaktor att räkna med.¹⁰⁵ Omkring 1870 kallade allmogen i officiella sammanhang knappast sig själva längre för bönder. Var de självägande så kallade de sig hemmansägare. Hemmansägarbeteckningen betonade ägandet, medan bonde mer neutralt betonade besittning.¹⁰⁶ Det kan man tydligt se i ULHBs diarium, där ordet ”hemmansägare” var nedskrivet 414 gånger medan titlar med ordet ”bonde” uppstod 55 gånger.¹⁰⁷

Genom att delta i arbetet på herrgården kunde torparen också inhämta ett och annat nyttigt för sitt eget jordbruk.¹⁰⁸ Landbonden och ibland torparen arbetade i motsats till stataren med egna redskap och med egna dragdjur. Torparen ville knappast slita ut sig, sitt tjänstefolk, sina dragare eller sina redskap på godset. Samma resurser behövdes ju på torpet, som riskerade misskötas om allt för mycket energi lades på herrgårdsjorden.¹⁰⁹

2:2:3 Kvinnor

I ULHBs diarium skrevs kvinnliga titlar 128 gånger, så som friherrinna, fru, fröken, grevinna, slaktaränka, slakterska, stadsrådinna, änka och änkefru. Majoriteten av dessa 128 kvinnor kom från

---

¹⁰⁰ Myrdal (1996), sid. 23-24

¹⁰¹ Larsson (1994), sid. 52-53

¹⁰² Ulväng (2008), sid. 36

¹⁰³ Ulväng (2008), sid. 62

¹⁰⁴ Larsson (1994), sid. 51

¹⁰⁵ Morell (2001), sid. 12

¹⁰⁶ Morell (2001), sid. 22

¹⁰⁷ ULHB, diarium 1887-1891

¹⁰⁸ Planting (1944), sid. 22

¹⁰⁹ Morell (2001), sid. 69

överklassen.¹¹⁰

Kvinnoarbetet vid godsens utgjordes till en del av hushållstjänster som sköttes av årsanställda pigor. Kvinnliga daglönare kunde arbeta tillfälligt vid slåtter, skörd, potatisplockning, betupptagning och rotfruktsrensning. Det förekom att torparhustruar ålades tvätt- eller städdagar vid herrgårdarna. Dock var flertalet kvinnor som arbetade vid godsens fastknutna dit och det gällde såväl torparkvinnorna som statarhustrurna. När statsystemet infördes förutsattes statarhustrun i första hand att sköta hushållsarbetet och textilberedningen. Det kunde hända att det motsatta könet mjölkade, men de vuxna männen lagade inte mat, bakade, diskade, städade, tvättade, eller skötte om småbarnen.¹¹¹

När mejeridriften expanderade från mitten av 1800-talet och framåt blev den tidskrävande mjölkningen en flaskhals för kvinnorna. Mjölkningsarbetet som kunde omfatta 15-20 kor per person, var fruktat och avskytt, eftersom det tog tid både från hushållet och barnen. Arbetet slet ut kvinnorna när ryggarna tog stryk och händerna värkte sönder. Avundsjukan mot dem som slapp att mjölka fräte på vänskapsbanden.¹¹² På 1850-talet hade mejeriskolor som utbildade kvinnor till mejerskor startats vid Ultuna.¹¹³ Männens ökade intresse för mjölken och korna kan sättas i samband med mjölkens snabbt växande betydelse i de flesta bondgårdars produktion och ekonomi.¹¹⁴

2:2:4 Statare

Statssystemet etablerades i godsbygderna efter mitten av 1700-talet, först i Mälardalen och senare i resten av landet. Det spreds sedan till de större bondgårdarna i trakter som gränsade till godsbygderna. Att vara en statare innebar att vara en gift årsanställd jordbruksarbetare med eget hushåll. Arbetsersättningen bestod i form av fri bostad, ved, vatten, en fastställd mängd matvaror av olika slag samt potatisland och rum för en hushållsgris.¹¹⁵

Tjänsteåret började 1 november och slutade 24 oktober med laga fardag, då friveckan inleddes.

Kontantlönen utbetalades under friveckan, men den huvudsakliga arbetsersättningen utgjordes av fritt husrum, mat och ibland arbetskläder och skor.¹¹⁶ Statarna flyttade ofta på grund av arbetsbrist.¹¹⁷

Många statare hade individualiserade yrken, såsom hantverkare, specialarbetare, pigor och drängar. Smedar, mejerister, tegelslagare, nattvakter, trädgårdsmästare, kuskar och skogsvakter hade som regel stat. Samma sak gällde för de personer som stod närmast under godsägaren, alltså inspektor, förvaltare, bokhållare, rättare, och arbetsbefäl som basade över de olika arbetslagen.¹¹⁸ Lönerna avgjorde inte rangordningen, utan rangordningen var mer subtil. Många statare vittnar om lockelsen att arbeta med hästar och hur de betraktade hästen som sin egen. Hästkörning var i motsats till oxkörning ett kvalificerat arbete som krävde lång träning för att fulländas.¹¹⁹

---

¹¹⁰ ULHB, diarium 1887-1891

¹¹¹ Morell (2001), sid. 310

¹¹² Morell (2001), sid. 71-72

¹¹³ Morell (2001), sid. 153

¹¹⁴ Morell (2001), sid. 311

¹¹⁵ Morell (2001), sid. 64

¹¹⁶ Morell (2001), sid. 44

¹¹⁷ Morell (2001), sid. 66

¹¹⁸ Morell (2001), sid. 64

¹¹⁹ Morell (2001), sid. 65

Försäkringstagares titlar mellan 27 januari 1887 – 31 juni 1891

Akademibonde	1	Grosshandlare	53	Löjtnant	50
Andra bolag	285	Grundläggare	1	Major	12
Apotekare	7	Gårdssmed	1	Mejerist	3
Arbetare	3	Gårdsägare	45	Mjöltnare	12
Arbetskarl	4	Gästgivare	21	Murare	1
Arkitur	1	Handlare	56	Notarié	1
Arrendator	308	Hemmansbrukare	15	Nämndeman	28
Auditör	1	Hemmans son	1	Organist	1
Bagare	10	Hemmansägare	414	Orgelnist	2
Bankdirektör	9	Hovjägmästare	6	Patron	15
Baron	53	Hovkammare	7	Possessionator	98
Befallningsman	1	Hovleverantör	3	Professor	14
Bergmästare	12	Hovmarsalk	7	Prost	29
Bokhållare	2	Hovstallmästare	1	Regementsveterinär	1
Bonde	7	Hyrkusk	1	Riddare	2
Bonde son	2	Häradsdomare	3	Riksdagsman	6
Brukare	17	Häradshövding	10	Rusthållare	126
Bruksarbetare	2	Häradskrif.	10	Ryttarmästare	6
Bruksbonde	3	Hästslaktare	1	Rådman	8
Bruksförvaltare	2	Ingengör	21	Sergeant	14
Brukspatron	6	Inspektor	22	Skattebonde	5
Bruksägare	4	Jordbrukare	7	Skogsförvaltare	2
Bryggare	9	Jordägare	12	Skogsvakt	10
Byggmästare	15	Jägmästare	31	Skollärare	1
Disponent	2	Järnkramhandlare	1	Skräddare	1
Direktör	8	Kakelmakare	1	Slaktare	13
Doktor	21	Kakelugnsmakare	2	Slaktaränka	1
Domkyrkoadjunk	2	Kammarherre	1	Slakterska	1
Dragon	5	Kammarjunker	2	Smed	4
Fabrikör	11	Kamrare	1	Snickare	2
Faktor	1	Kanslisekreterare	4	Soldat	12
Fanjunker	12	Kapten	23	Spannmålshandlare	3
Fil.dok.	10	Klockare	6	Stationsinspektor	3
Fjerdingsman	5	Kolare	59	Statskommisarie	4
Forman	8	Komminister	15	Statsrådinna	1
Fotograf	2	Konsul	7	Statsrådsman	4
Friherre	135	Kontraktprost	2	Student	1
Friherrinna	18	Kopparslagare	4	Tegelbruksägare	2
Fiskare	1	Korporal	5	Torpare	207
Fiskhandlare	1	Kronofogde	3	Trädgårdsmästare	11
Fru	21	Kronolänsman	13	Urmakare	1
Frälsebonde	30	Kurin	1	Utan titel	4447
Fröken	21	Kyrkoherde	59	Veterinär	6
Förvaltare	1	Kyrkovärd	7	Åkare	32
Garvare	4	Källarmästare	17	Änka	22
General	5	Körare	1	Änkefru	23
Generallöjtnant	6	Landshövding	4	Ölhandlare	1
Generalmajor	4	Landstingsman	1	Öltappare	4
Glashandlare	1	Lantbrukare	348	Överhovstallmästare	1
Godsägare	51	Länsman	17	Överste	10
Greve	76	Länsveterinär	1	Överstelöjtnant	36
Grevinna	20	Läroverksadjunk	1	Överste stallmästare	1

2:3 Försäkrade hästar i bolaget

För att kunna försäkra en häst i bolaget och för att få ut ersättning var anmälningsblanketten tvungen att överensstämma med bolagets reglemente. För det först måste hästen finnas inom länet eller i närmaste socknar i angränsande län. Om hästen såldes skulle den förre detta ägaren meddela bolaget. En assurerad häst fick kvarstå i bolaget trots att den stationerades utanför distriktet, om den var till exempel en tjänstehäst eller inom kavalleri. Ersättning gavs om kreaturet skadades eller dog i krig. Skulle hästen ha skadats eller dött under en resa utanför länet så skulle olyckshändelsen styrkas med intyg från två trovärdiga män eller en examinerad djurläkare och överlämnas till ombudsmannen så snart som möjligt. Hästen skulle vara minst sex månader och yngre än 15 för att antas till försäkring i bolaget. När åldern överstigit 22 år upphörde försäkringen att gälla. Försäkringsvärdet ökade med 50 procent varje år fram till dess att djuret hade fyllt tre år. Värdet fick dock ej överstiga 400 kronor när unghästen var två år gammal. År 1889 sänkte styrelsen högsta värdet på en häst från 1200 kronor till 800 kronor.¹²⁰

Försäkringstagare inom Uppsala stad erlade 25 procent högre i försäkringsavgift än de som bodde inom den övriga delen av länet. Om hästen var försäkrad i Brandstads Bolag och träffades av åskan eller skadades på grund av en eldsvåda, så ersatte Upala Läns Hästförsäkringsbolag inte ägaren.

Vid besiktning hade försäkringstagaren skyldighet att uppgiva dolda fel såsom kvickdrag, koller, eller krubbitning. Undanhölls denna information riskerade försäkringstagaren att gå miste om ersättningen. Bolaget ersatte inte ”för alla sjukdomar som kunna förekomma i buken organer,” spatt, olika varianter av gallor samt problem med kotor.¹²¹ Om veterinären undersökte hästen och bedömde den som obotlig och obrukbar och det ledde till slakt, så ersattes ägaren. Hade orsaken däremot berott på misshandel, vanvård eller vårdslöshet uteblev ersättning.¹²²

Det hände att hästen omförsäkrades på grund av ålder, storlek, fel information i försäkringsblanketten med mera. En besiktningsman fick då i uppdrag av styrelsen att undersöka djuret. Om något hände med hästen innan den nya värderingen hade genomförts, fick ägaren den fulla ersättningen som bestämdes vid första besiktningen. Detta hände friherre Stiernstedt, som hade ansökt om 500 kronor i ersättning för hans värderade häst. Styrelsen trodde att kreaturet var en kasserad nummerhäst och som antagligen hade blivit för högt värderad. Försäkringshandlingen remitterades till sakkunnig person med anmodan om att hästen skulle besiktigas och därefter meddela utlåtande i det avsedda värdet. Styrelsen informerade Stiernstedt att veterinär Åkerström åtog sig att besiktiga hästen, men om hästen dog innan så skulle Stiernstedt få full ersättning på 500 kronor.¹²³

2:3:1 Antal uttag av försäkrade hästar och andra kostnader

Bolagets storhetstid var mellan 1880-1883 då de hade 4927 hästar försäkrade hos sig, till ett värde av 2,038,640 kronor, men också utgifter på 33,964.89 kronor.¹²⁴ För att få ut någon ersättning från försäkringsbolaget var ansökaren tvungen att uppfylla flera kriterier enligt bolagets reglemente. När det gällde utbetalningar kan man läsa i protokollen att styrelsen höll sig ständigt till sina stadgar. För att få ersättning måste veterinärattest bifogas, eller intyg från trovärdiga personer. Emot uppvisande av kvitto från slaktaren fick försäkringstagare ofta avdrag på 5-12 kronor för kött och hud. Den

¹²⁰ ULHB, protokoll, bolagsstämma, 30-01-1889

¹²¹ ULHB, protokoll, 18-01-1883

¹²² ULHB, protokoll, bolagsstämma, 28-01-1881

¹²³ ULHB, protokoll, 05-11-1877

¹²⁴ ULHB, debiteringslängder, 1876-1892

vanligaste summan för avdraget var 10 kronor. Slaktvärdet på en häst varierade mellan 5-170 kronor. Vid flera tillfällen ansåg styrelsen att hästarna kunde säljas på auktion. Fick inte ägaren betalt till samma summa som försäkringsvärdet så la bolaget till med resterande summa. Försäkringsavgiften låg på 57 öre per hundra eller 5 kronor och 70 öre per tusen kronors försäkringsvärde under 1877.¹²⁵

Högsta försäkringen: 1000kr

Lägsta försäkringen: 200kr

Högsta ersättning: 1200kr

Lägsta ersättning: 40kr

Under bolagets sammanträden granskade man inkomna anmälningsblanketter varvid besiktningsmännen godkände hästarna och styrelsen värdesatte dem. Mellan 3 mars 1877 och 10 juni 1891 berördes 1169 ärenden, där 89 hästar var så pass friska att de fick leva, så 89 försäkringstagare fick inte någon ersättning. Däremot dog eller tvingades 829 hästar gå till slakt, vilket betyder att 829 försäkringstagare fick ersättning. I det första sammanträde som ägde rum 27 januari 1877 godkändes 120 hästar, som hade försäkringshandlingar värderade till 305,565 kronor. 74 år senare, 1951 för att vara exakt, hade bolaget cirka 3000 hästar försäkrade hos sig, till ett värde av 2,500,000 kronor.¹²⁶

Medeltal av försäkrade hästar¹²⁷

År	Antal försäkrade hästar	Försäkringsvärde	Ersättningar
1881-85	4,602	1,885,024.00	23,188.71
1886-90	3,129	1,194,804.00	19,472.81
1891-95	2,037	668,700.00	9,935.16

Vid flera anteckningar i protokollen skrev ombudsmannen att styrelsen godkände transporter i plural-form, men vad som är säkert är att styrelsen beviljade åtminstone 345 transporter mellan 1880-1891. 20 ärenden som beviljade när hästar stationerades några månader eller flyttades, till bl.a. till Stockholm, Västmanland, Skåne, Västerås, Hälsingland, Södermanland, Gävle, Karlsbergs fästning, Wrå gård. 12 ärenden beviljades inte när hästar stationerades några månader eller flyttades, till bland annat Norrland, Stockholm, Gävle, Mölnebo.

Några av styrelsen ständiga utgifter var utbetalningar till försäkringstagare, annonser, papper, stålpenor, bläck, kuvert och frimärken. Arvode till ombudsman, transporter av hästar och resor för ombudsman, veterinär och kompromissarie.¹²⁸ Räkenskaps-, och postbok samt tryckning och bindningskostnader. Vidare tillkom avgifter för kassaskåp, sigill, länskungörelse och Konungens Befallningshavande för kungörelse. Städning av lokal och eldning. Framtill 1 januari 1897 hade ingenting nämnts i vare sig styrelse- eller stämmoprotokoll om kontorslokal för bolaget. Antagligen har ombudsmännens bostäder utnyttjats som lokaler för hästförsäkringsverksamheten.¹²⁹

2:3:2 Drabbade hästar

De vanligaste sjukdomarna som de försäkrade hästarna drabbades av var benbrott, fång, gallor,

¹²⁵ Minnesskrift (1951), sid. 21

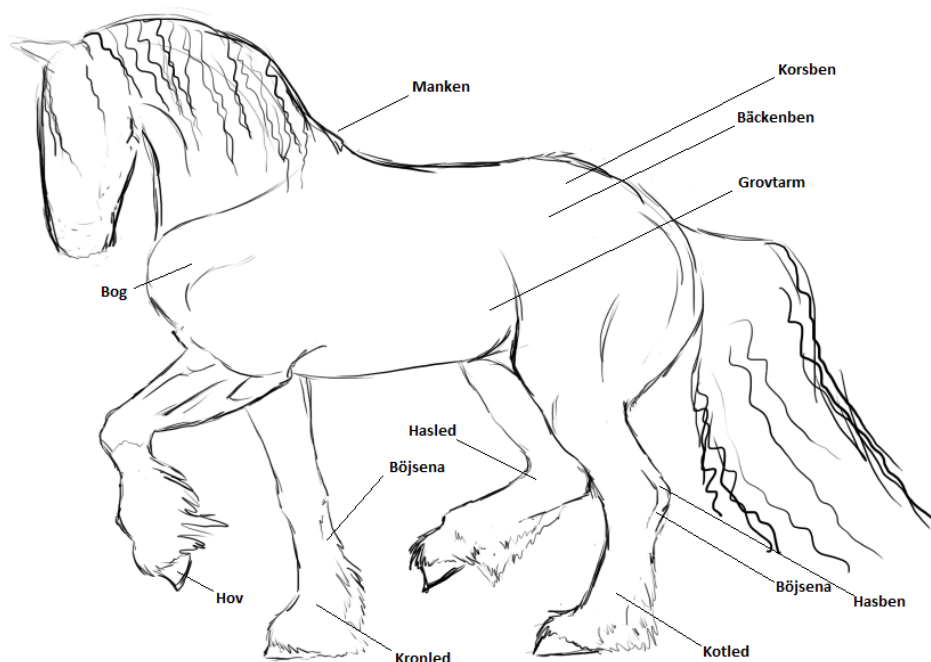
¹²⁶ Minnesskrift (1951), sid. 60

¹²⁷ Minnesskrift (1951), sid. 63

¹²⁸ ULHB, räkenskaper (1877-1889 och 1890-1896)

¹²⁹ Minnesskrift (1951), sid. 26

hälta, katarr, kolik, krubbitare, kräfte, kvarka, kvickdrag, mugg, olika sorters inflammationer, och stelkramp.

Bilden visar var sjukdomarna och skadorna inträffade i och på hästarna, som hästägarna äskade ersättning för.

Orsaker till att försäkrade hästar dog var bland annat: abnormiteter i bukkaviteten, ”anträffats död i beteshagen och förmodligen ljutit döden förmedelst stakning,¹³⁰ benbrott, blodpropp, blodutgjutning i bronehinna och luftröret, brand, bristning av livmodern, bristning av mellangärdet, böld i hjärtat, djupa sår i extremiteter, fölning, förblödning, druckning, hjärtförslämning, hjärtåkomma, hämmad blodcirkulation, inflammationer: buk-, grovtarm-, hals, hjärn-, hjärtsäck-, luftstrups-, lung-, lymfkärls-, magsäcks-, njur-, ryggmärgs-, tunntarm-, tarm-, samt inflammation i bröstinnan.

I protokollet kan man läsa om en häst som hade fått ”intryckt en påle i underlivet hvaraf döden följde¹³¹, kastrering, kolik, korslamhet, kräfte, kvarka, kvävning, kärlobristning, lungröta, lungsjukdom, luttstall (diabetes), magbristning, munlås, njurlidande, olycka vid järnvägen, olyckshändelse vid skogskörning, pyometra (varfylld livmoder), roartad influensa, ryggmärgslidande, ”sjukliga förändringar i njurar, hjärta och lungor,¹³² skenat och skadat sig därefter, stelkramp, stor felbildning i högra hjärtkammaren, strypning, tarmbristning, tarmslinga, tarmsår, tyfus, utgjutning i bröstäckarna, och varförgiftning.

Ansågs obotlig och obrukar när hästen hade drabbats av: andtröppa, benbrott, boghätta, bristning i grovtarmarna och mellangärdet, brutit högra bäcken, bröstlidande, bäckenbenbrott, böjsträckning, hasledsgallor, hemoglobimeri, hov-inflammation, hälta, koller, konjestion till hjärnan, korslamhet, kotledsskada, kronisk katarr, kronisk rheumatism, kronlidsåkomma, kastkvarka, kvarka, kvickdrag, lamhet, lung- och magkatarr, mankfistelsjukdom, ofärdig tillväxt, reumatisk fång, rosartad hätta, rots, ryggmärgslidande, senklapp, skuld-inflammation, ”skålen”, spatt, och stålöröta.

¹³⁰ ULHB, protokoll, 26-09-1878

¹³¹ ULHB, protokoll, 26-09-1881

¹³² ULHB, protokoll, 12-09-1880

Fick ej ersättning tills hästen hade blivit fullt obrukbart, eller registrerades med reservation: andningsproblem, bockbent, bråck, brännsår, böjsena, fult framknä, förkotning, försträckning, förtjockning av ben, galla, hasgallor, hovskada, hudförtjockning, ink, katarr, koller, kotskada, korslamhet, kotleder, kotledsgallor, kotring, krontramp, krubbitare, kräfta, käksvulst, mankväxt, missbildning av svansen, mugg, nackfistel, navelbråck, piphas, plathov, rheumatism, rheumatisk hätta, ringkota, sengalla, senklapp, sensträckning, slag i hasleden, sneländad, spatt, spröda fötter, stengalla, svaga framben, svulst, svårt att äta, sår, trampad på inre sidan av hovbandet/frambenet, tjocktarm, trånghov, tänder, ärr, ögon-inflammation, öronspottkörteln, överbett, överben, överkotning i bakbenen.

2:3:3 Kort beskrivning på några sjukdomar

Kvarka en är mycket smittsam och dödlig sjukdom med symtomer som kraftigt varigt näsflöde, bölder i lymfkörtlarna vid ganasherna, svårighet att svälja på grund av ansvallning i svalglymfkörtlarna och cirka 40 graders feber och hosta. Den fruktade varianten av sjukdomen som kallas för kastad kvarka innebär att bölder uppträder inne i kroppen som kan bidra till blodförgiftning. Kvarka har i alla tider omtalats med respekt av hästfolk, inte bara för att hästarna blir sjuka och eländiga, utan för att det är mycket kostsamt och arbetskrävande att hantera sjukdomen.¹³³

Fång är en vanlig hovsjukdom som beskrevs redan under antiken. Om sambandet mellan lamelläderhud och hornkapsel försvagas tillräckligt mycket kommer hovbenet att ändra sin position i hornkapseln. Hoven roteras alltså. Den vanligaste orsaken till fång misstänks vara en rubbning av tarmfloran, det vill säga snabba förändringar i foderstaten, såsom större mängd kraftfoder än normalt, i samband med betessläpp på proteinrikt bete, plötslig tillgång på äpplen, eller höbyte.¹³⁴

Ringkota är en hård upprivning kring kronleden, beroende på deformation och nedbrytning av ledbrosket där. Ringkota kan opereras men det är dock ett dyrt ingrepp med lång avläkningstid. Det kan ta upp till ett år innan hästen är frisk. Sjukdomen är inte särskilt vanlig numera, förmodligen för att hästuppfödare är medvetna om vikten av mineralfoder till unghästar.¹³⁵

Hovböld är en vanlig följd av långa regnperioder där hästen går ständigt i smuts och lera. Hovens horn mjukas upp när det oupphörligt blir blött och då kan smuts och lera tränga in genom sömhålen och komma långt upp i hoven.¹³⁶ Hovböld ger successivt ökande hälta, men det finns även en relativt stor stelkrampsrisk, speciellt om orsaken är spiktramp. Veterinären/hovslagaren lokaliserar härden med visitertång och söker efter tecken i hornet, det vill säga genomfuktning, missfäring, sprickor, röta, sten och grus upptrampat i lamellranden. Öppnar man varhärden på ett tidigt stadium sipprar mörkt och trögflytande blod fram.¹³⁷

Hovkräfta anses vara en infektionssjukdom och har inget med sjukdomen cancer att göra. Förr i tiden var hovkräfta relativt vanlig hos ardennerhästar, men var så gott som obotlig med den tidens mediciner. Symtomer är lindrig hälta och något förstärkt puls. Den blottade läderhuden blöder och

---

¹³³ Lindberg (2002), sid. 68

¹³⁴ Magnusson (2007), sid. 113, 115-117

¹³⁵ Lindberg (2002), sid. 101

¹³⁶ Lindberg (2002), sid. 70

¹³⁷ Magnusson (2007), sid. 120-121

ger ett svulst- eller tumörartat intryck, därav benämningen hovkräfta.¹³⁸

Platthov definieras som en hov där sulan i sin helhet befinner sig i nivå med väggen vid normal verkning. Denna hovform kan man se hos fullblod och tunga arbetshästar. Platthov kräver oftast intensifierad hovvård. Hästen känner ojämnheter och klarar ibland inte att gå barfota.¹³⁹

När koliksymtom uppstår ska temperaturen undersökas, därefter ska hästen ledas eller longeras om det är möjligt och uppmärksammas på gas- och träckavgång. Ibland har hästen kraftiga koliksymtom som inte går att få bort med kramp- och smärtstillande mediciner. I sådana fall får djurskyddsaspekterna råda om hästen ska opereras eller slaktas.¹⁴⁰

Grovtarmsinflammation är en allvarlig sjukdom som är mycket svår att behandla. Den som ger hästen en lös och illaluktande avföring. Den kroniska inflammationen i grovtarmen kan leda till en sådan förtunning av tarmväggen att den helt plötsligt brister och hästen dör på mycket kort tid.¹⁴¹

Krubbitning kan orsakas av nervositet, rädsla, dålig skötsel, vantrivsel, överträning, eller brist på sysselsättning. Krubbitningen har fått sitt namn av att hästen tar stöd med framtänderna i krubbans kant eller något annat föremål och sväljer luft. Man har försökt många former av konserverativ behandling, som t.ex. med en så kallad krubbitarrem. Ingen behandling har dock varit särskilt tillförlitlig hittills.¹⁴²

2:3:4 Vanvård och vårdslöshet

Bolaget hade satt upp bestämmelser i deras reglemente om att en häst skulle vårdas väl och uppfylldes inte dessa kriterier vägrade bolaget att försäkra ansökarens hästar, som man kan läsa om i ärendet angående de vanvårdade djuren i Skälby Gård. Besiktningen resulterade i att styrelsen tog bort de försäkrade djuren ur deras register.¹⁴³ Den första anmälan om vanvård utfärdades april 1878 av veterinären Edling. När han besökte Erlangens Bayerska Bryggeri AB i Enköping, noterade han att stallet där hästen fanns hade "vårdats så bristfälligt att man kunnat sticka ut händerna genom väggerna till detsamma i följd hvaraf den hästen åkomma sjukdom betydligt förvärats och måhända obotliggjorts."¹⁴⁴ En kompromiss påkallades och ombudsmän samt veterinär Henrik Åkerström besökte bolaget. Bryggeriet påstod att veterinär A.W. Beijer hade vårdat hästen men glömt att skriva ett intyg. Dock utfärdade A.W. Beijer tillsammans med andra trovärdiga personer om djurets obrukbarhet.¹⁴⁵

Fyra andra exempel var när A. G. Modin i Willberga ansökte om ersättning för hästen Elin, som enligt veterinärens intygt varit sjuk en längre tid utan att ägaren sökte hjälp till hästen. När sjukdomen tilltog skickade Modin efter en kvarksalvare istället för en djurläkare. Veterinär tillkallades först när abduktion skulle genomföras. Detta stred mot bolagets reglemente §30, så någon ersättning gavs inte."¹⁴⁶ Samma hände för G.A. Fredriksson när han ansökte om ersättning för hans djur som hade dött. Men då djuret visade tydliga tecken till koliksjukdom gjorde ägaren inget

¹³⁸ Magnusson (2007), sid. 124-125

¹³⁹ Magnusson (2007), sid. 47, 148

¹⁴⁰ Pettersson (2007), sid. 212-213

¹⁴¹ Pettersson (2007), sid. 223

¹⁴² Pettersson (2007), sid. 270

¹⁴³ ULHB, protokoll, 31-08-1882

¹⁴⁴ ULHB, protokoll, 12-04-1878

¹⁴⁵ ULHB, protokoll, 12-04-1878

¹⁴⁶ ULHB, protokoll, 30-04-1880

för att åtgärda felet. Han sände efter veterinären först efter att hästen hade dött.¹⁴⁷ Ett liknande fall var jägarmästaren O. Gyllenspetz, då han inte hade tillkallat djurläkaren i tid när hans häst hade insjuknat den 8 september. Djurläkaren ombads inte komma förrän 14 september, alltså sex dygn senare. Hästen dog 20 september. Stadgande §3 av bolagets gällande reglemente tillät inte ersättning för detta ärende.¹⁴⁸ Det slutliga exemplet var F. Tersmedens stationerade hästar vid Hessle gård, men som enligt besiktningen inte hade gett dem omsorgsfull vård. Styrelsen beslöt att ta tillbaka värdesamlingarna på dessa hästar.¹⁴⁹

Kapten H. Nauckhoff ansökte om ersättning för hans djur som hade dött av inflammation i hjärtat och hjärtsäcken. Enligt informationen som styrelsen fick, ”då det döda djuret synes blifvit förkyllt vid qvarnresa hvarande detsamma under circa 2 dygn vid 16 å 20 grader köld förvarats i ett öppet skjul,” ville styrelsen veta vilka åtgärder försäkringstagaren hade anvisat för djurets vård och även om personen som hade tagit hand om hästen verkställt tillbördig omsorg, därefter skulle ärendet prövas igen.¹⁵⁰

Det fanns ett ärende med en änkefru involverad, nämligen Kristina Thedenius, som genom sin son hade ansökt om ersättning för hennes häst som hade omkommit under resa mellan Uppsala stad och Nyvalla gård i Wiksta socken.¹⁵¹ Sedan nöjaktig förklaring inkommit om vad sätt och under vilka förhållanden djuret hade användts vid ovannämnde gård och om djuret hade varit assurerad vid olyckan ersattes hennes döda häst med 480 kronor, med avdrag på 10 kronor för kött och hud. Det visade sig enligt veterinärens sjukdomsberättelse att drängen Eriksson hade behandlat hästen vårdlöst. Så styrelsen beslöt sig för att anmäla drängen hos den allmänna åklagaren, för djurplågeri samt utkräva ersättningsbeloppet som bolaget hade nödgats utbetala för det döda djuret.¹⁵² Vid nästkommande sammanträde upplyste ordförande Hamilton att åtalet mot drängen Eriksson skulle sannorlikt inte vinna genom en rättegång. Men ”att ombudsmannen skulle förfråga sig hos kronolänsman Schedin, huruvida han skulle vara villig att föra bolagets talan mot Eriksson.”¹⁵³

3. Sammanfattande diskussion

Mitt syfte med denna undersökning var att granska vilka personer som valde att försäkra sina hästar i bolaget och deras anledningar till ersättningar. Jag ville få svar på vilka som satt i styrelsen och bolagets ekonomi under dess första 15 år. Jag har även undersökt antalet försäkrade men likaså antalet uttag av försäkrade hästar. Min sista fråga som jag ville besvara handlade om de sjukdomar och olyckshändelser som hästarna drabbades av. Den kvalitativa metoden har varit till nytta när jag ville få reda på vad som hände under de första 15 åren av bolagets 99 åriga existens. Materialet bestod främst av primärkällor såsom hästförsäkringsbolagets protokoll, diarium, kassaböcker och revisionsberättelser. Styrelsens regelbundna sammanträden skrevs ner i protokollen. I diariumet kunde man läsa om alla försäkringstagares titlar (personer utan titlar uppstod dock 4447 gånger), för- och efternamn, om de hade betalat premieavgiften, hästarnas namn, och värdet på hästarna med mera. I tidigare forskning fann man att häståterköp förekom, men i min undersökning stod det ingenstans om något återköp under försäkringens tidsperiod. Om det fanns någon hästägare som valde att köpa tillbaka sin häst, så skrevs det i alla fall inte ner i protokollen.

---

¹⁴⁷ ULHB, protokoll, 28-04-1883

¹⁴⁸ ULHB, protokoll, 04-10-1877

¹⁴⁹ ULHB, protokoll, 06-07-1882

¹⁵⁰ ULHB, protokoll, 20-12-1884

¹⁵¹ ULHB, protokoll, 20-01-1888

¹⁵² ULHB, protokoll, 24-02-1888

¹⁵³ ULHB, protokoll, 14-05-1888

Under 1700- och 1800-talen skedde stora jordbruksförändringar i Västeuropa, som sammanfattas ofta med begreppet den agrara revolutionen. Det innebar nya sätt att bruka jorden, nya odlingsväxter, nya redskap och förändrade egendomsförhållanden. Hade det inte varit för den agrara revolutionen i Västeuropa hade industrialiseringen inte kunnat utvecklas.

Hästens betydelse var mycket viktig för människor genom historien. För många var hästen både deras livsförsörjare och arbetsredskap och skadades hästen, eller blev så pass sjukt att djuret var tvunget att avlivas, så kunde det få katastrofala följder i ekonomin för ägaren. Den första veterinärinrättningen etablerades i Skara 1775 och veterinärmedicinen gjorde stora framsteg, de lyckades till exempel utplåna boskapspesten. Sveriges första hovslagarskola har anor från 1869 och även den grundades i Skara. Godsägare började intressera sig för hästaveln omkring 1750-talet och framåt. De ville förädla sina hästar så avelsdjur från utlandet importerades. Dessa hästar hade en hög status då de mer än något annat djurslag symboliserade makt, kontroll och samhällsställning. Flera län bildade hushållningssällskap runt 1840-1850, för att bl.a. förbättra den svenska arbetshästen.

Jag valde att dela upp försäkringstagarna i fyra grupper: adel och borgliga, statare, allmoge och kvinnor. Anledningen till att jag valde dessa grupper berodde på att titlar inom dessa sociala klasser återkom ständigt i källmaterialet. Tidsförhållandena gjorde att adelsmännen inte kunde leva ett bekvämt och sorgfritt liv på enbart inkomster från förläningar och arrenden, utan de blev tvungna att själva arbeta för sitt uppehälle. En betydande klass av jordbrukare var brukspatronerna, som besatt mycket jord. De representerade främst järnindustrin och var för det mesta företagsamma herrar som ägnade jordbruket stort intresse. I en del fall hade adelsmän gift in sig i dessa ofrälse bruksfamiljer och blivit herrar på bruksegendomarna och i andra fall hade de ofrälse bruksägarna blivit nobiliserade. Godsen kunde ses som både bank, socialbyrå, arbetsförmedling och pensions- och försäkringsbolag för bönderna. Skillnaden var dock att det var godsägaren som satte villkoren. På en stor herrgård kunde en inspektor hålla i allt när godsägaren (ofta) var frånvaro. Han ansvarade för personalen, som ofta var statare.

Att vara en statare innebar att man var en årsanställd jordbruksarbetare, som var gift och hade ett eget hushåll. Arbetsersättningen bestod i form av fri bostad, ved, vatten, en fastställd mängd matvaror av olika slag och ett litet potatisland och rum för en hushållsgris. Många statare hade individualiserade yrken, såsom hantverkare, specialarbetare, pigor och drängar. Smedar, mejerister, tegelslagare, nattvakter, trädgårdsmästare, kuskar och skogsvakter hade som regel stat. Samma sak gällde för de personer som stod närmast under godsägaren, det vill säga inspektor, förvaltare, bokhållare, rättare, och arbetsbefäl som basade över de olika arbetslagen. Många statare vittnade om lockelsen att arbeta med hästar och hur de betraktade hästen som sin. Hästkörning var i motsats till oxkörning ett kvalificerat arbete som krävde lång träning för att fulländas.

Allmogen särskilde sig från adel, prästerskap, andra ståndspersoner och ämbetsmän som stod för regering och förvaltning, och även från stadsborna. De skiljde sig från torpare, soldater, backstugusittare och arbetare av skilda schatteringar. En välkänd distinktion mellan en gård och ett torp var möjligheten att hålla häst. Frälsebönder brukade adelns jord och kronbönder brukade kronans jord. Skattebönder var däremot självägande, men gav skatt till kronan. Statarna ersatte bönderna successivt och i slutet av 1800-talet fanns det så gott som inga frälsegårdar kvar i Uppsala län. Böndernas arrenderade jord lades nu in i sambruk med huvudgårdarna, eller såldes.

Parallellt med stora förändringar i form av ägande, skiften, nyodling och ökad marknadsanknytning som skedde under den agrara revolutionen, slog en ny benämning för den familj jordbrukande bonden igenom, nämligen hemmansägare. Hemmansägarbeteckningen betonade ägandet, medan

”bonde” mer neutralt betonade besittning. I ULHBs diarium uppkom ordet ”hemmansägare” 414 gånger medan ordet ”bonde” uppkom 55 gånger.

I ULHBs diarium skrevs titlar med kvinnlig bemärkelse 128 gånger. Yrkesbeteckning som friherrinna, fru, fröken, grevinna, slaktaränka, slakterska, stadsrådinna, änka och änkefru fanns bland titlarna. Majoriteten av dessa kvinnor kom från överklassen. Kvinnoarbetet vid godsen utgjordes till en del av hushållstjänster, som sköttes av årsanställda pigor. Kvinnliga daglönare kunde arbeta tillfälligt vid slätter, skörd, potatisplockning och rotfruktsrensning.

Länsbolagen, särskilt hästförsäkringar, hade ingen lätt uppgift framför sig då både riksbolagen och de starkt sammanhållna härads- och sockenbolagen konkurrerade om kunder på 1870-talet. Det första sammanträdet för ULHB var 5 oktober 1876 klockan 10:00 i Uppsala slott. De närvarande började med att granska det kommitterade uppgjorda förslag till reglemente och när det hade blivit antaget så valdes styrelsens ledamöter. Därefter synades de inkomna försäkringshandlingarna, som fick ett sammanlagt värde av 305,565 kronor. 120 hästar besiktigades och godkändes vid det första mötet. I alla sammanträden granskade man bland annat de inkomna anmälningssblanketter varvid besiktningsmännen godkände hästarna och styrelsen värdesatte dem. Bolagsstämma hölls varje år och de var förhållandevis talrikt besökta. Alla möten var i slutet av januari, utom det första som hölls i april. Styrelsen annonserade om nästkommande bolagsstämma och det var öppet för allmänheten. Sammanträdena höll ofta till i Uppsala slott, dit och hästägare tog sina djur för besiktning. Annars åkte en av bolagets besiktningsmän eller veterinär till platsen där kreaturet fanns. Vid flera av dessa tillfällen förklarades hästen som obotlig och obrukbar och efter ett sådant beslut tog hästägaren oftast djuret till slakten, eller sålde det för högst bjudande.

För att kunna försäkra sin häst i bolaget samt få ersättning, var anmälningssblanketten tvungen att överensstämma med bolagets reglemente. Försäkringsvärdet ökade med 50 procent varje år fram till dess att djuret hade fyllt tre år. Värdet fick dock ej överstiga 400 kronor när unghästen var två år gammal. År 1889 sänkte styrelsen högsta värdet på en häst från 1200 kronor till 800 kronor. När åldern överstigit 22 år på hästen så upphörde försäkringen att gälla. Vid besiktning hade försäkringstagaren skyldighet att uppgiva dolda fel. Dolda fel kunde vara kvickdrag, koller, eller krubbitning. Om ägaren undanhöll denna information riskerade han att gå miste om ersättningen. De vanligaste sjukdomarna som hästarna drabbades av var benbrott, fång, gallor, hälta, katarr, kolik, krubbitare, kräfte, kvarka, kvickdrag, mugg, olika sorters inflammationer, och stelkramp. Bolaget ersatte inte för sjukdomar som kunna förekomma i bukens organer, spatt samt olika varianter av gallor och problem med kotor. Om veterinären bedömde hästen som obotlig och obrukbar vid en besiktning och det ledde till slakt, så ersattes ägaren. Hade orsaken däremot berott på misshandel, vanvård eller vårdslöshet uteblev ersättning. Den första anmälan om vanvård utfärdades april 1878.

Vilka satt i styrelsen? Inga kvinnor nämndes i styrelsens protokoll, men däremot fanns det sammanlagt 37 män som valdes in i flera omgångar. De disponerade olika poster under bolagets 15 första år. Styrelsens ledamöter bestod av en ordförande, viceordförande, reglements veterinär suppleanter, revisorer, revisor suppleanter, ombudsman och kompromissarie (vid klagomål som kunde leda till domstol). Männens titlar var landshövding, greve, baron, friherre, major, överstelöjtnant, riddare, godsägare, förvaltare, riksdagsman, inspektör, notarie, possessionat, kyrkovärd, lantbrukare, kapten, bryggare, direktör, jägarmästare, disponent, ryttarmästare, grosshandlare, kronolänsman, häradshövding, professor och doctent.

Mellan 1876-1891 fick bolaget totalt 7909 försäkringsärenden. Försäkringstagarens titel nämndes i 3177 fall och de titlar som förekom flest gånger var arrendator, baron, friherre, godsägare, greve, grevinna, grosshandlare, handlare, hemmansägare, kolare, kyrkoherde, lantbrukare, löjtnant,

possessionator, rusthållare och torpare. De flesta hästägare var privatpersoner, men 285 ärenden tillhörde bolag och bruk. Kvinnliga försäkringstagare såsom friherinna, fröken, änkefru med mera, förekom 128 gånger. I de resterande 4447 ärenden som var uppe för beredning nämndes inga titlar för försäkringstagarna.

Bolagets storhetstid var mellan 1880-1883 då de hade 4927 hästar försäkrade hos sig, till ett värde av 2,038,640 kronor, men de hade utgifter på 33,964.89 kronor. För att få ut någon ersättning från försäkringsbolaget var ansökaren tvungen att uppfylla flera kriterier enligt bolagets reglemente. När det gällde utbetalningar kan man läsa i protokollen att styrelsen höll sig ständigt till sitt reglemente. För att få ersättning måste veterinärattest bifogas, eller intyg från trovärdiga personer. Mellan 3 mars 1877 och 10 juni 1891 berördes 1169 ärenden, där 829 försäkringstagare fick ersättning.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Uppsala Landsarkiv

Diarium från Uppsala Läns Hästförsäkrings Bolag, fr.o.m.; 27-01-1887 t.o.m. 31-06-1891

Revisionsberättelser från Uppsala Läns Hästförsäkringsbolag. 1876-1877-1922-1923.

Styrelsemötesprotokoll från Uppsala Läns Hästförsäkrings Bolag, fr.o.m.; 05-10-1876 t.o.m. 10-06-1891.

Uppbörds och Debiteringslängder från Uppsala Läns Hästförsäkringsbolag. Åren 1876-1878, 1892.

Tryckta källor

Uppsala Läns Hästförsäkringsbolag. Minnesskift. 1876-1951. Wikströms Boktryckeri, Uppsala.

Uppsala Läns Kungl. Hushållningssällskap 1815-1915. I. Utgiven av Samuel E. Bring (1915). Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB.

Uppsala Läns Kungliga Hushållningssällskap 1815-1915. II. Utgiven av Samuel E. Bring och A. Sjöström (1916). Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala.

Uppsala Läns Hästförsäkringsbolags Räkenskaper. N1. 1877-1889 och 1890-1896.

Litteratur

Bohm, Eduard (1929). *Hästen. Raser, avel och vård. Svenska jordbrukets bok. Illustrerad handbok för jordbruket och dess binärningar.* Albert Bonniers Boktryckeri, Stockholm.

Bucht, Otto (1936). *Försäkringsväsendets företagsformer från antiken till våra dagar.* Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm.

Christensson, Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Det moderna genombrottet* (2008). Bokförlaget Signum, Stockholm.

Ehnmark, Anders. *Minnets hemlighet* (1999). *En bok om Erik Gustaf Geijer.* Nordstedts Förlag, Stockholm.

Gadd, Carl-Johan (2009). *Agrar revolution under två sekel.* SNS Förlag, Stockholm. Första upplagan, Pocketbiblioteket nr 41.

Larsson, Bo (red) (1994). *Bondens självbild och natursyn. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 6.* Nordiska museet, Stockholm.

Lindberg, Charlie & Andersson, Ingrid (2002). *Hästveterinären. 200 frågor och svar om hästens hälsa och sjukdom.* ICA Bokförlag, Västerås.

Magnusson, Lars-Erik (2007). *Hovvård - hovar, hovbeslag och hovsjukdomar*. Liber AB, Malmö. Upplaga 3:1.

Morell, Mats (2001). *Det svenska jordbrukets historia. Jordbruket i industrisamhället 1870-1945*. Natur och Kultur/LTs förlag, Borås.

Myrdal, Janken (1996). *Landbon, ladan och lagen och hägnaderna, arbetstiden och bygdelaget samt ytterligare 20 agrarhistoriska artiklar*. Kung. skogs- och lantbruksakademien, Stockholm.

Pettersson, Harry & Green, Bernt (2007). *Håll hästen frisk. Att förebygga och bota sjukdomar*. ICA bokförlag, Västerås. Åttonde utgåvan.

Planting, Birger (1944). *Baroner och patroner. Porträtt ur Sveriges jordbrukshistoria 1700-talet*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.

Ulväng, Göran (2008). *Herrgårdarnas historia. Arbete, liv och bebyggelse på uppländska herrgårdar*. Hallgren & Björklund Förlag AB, Halmstad.

Bilagor

Revisionsberättelser

År	Antal hästar som dog	Värde av i kronor
1877	9	3730
1877-1878	22	9960
1878-1879	35	15530
1879-1880	44	16265
1880-1881	74	27467.67
1881-1882	89	32029.54
1882-1883	83	28916.80
1882-1883	73	27608.32
1883-1884	73	28712.65
1884-1885	73	29276.20
1885-1886	69	27786.91
1886-1887	64	25870.75
1887-1888	76	
1888-1889		
1889-1890	40	10443.50
1890-1891	48	10616.94

Uppbörds och Debiteringslängder

År	Antal hästar	Ansvarighetsbelopp i kronor	Avgifter i kronor
1878-1879	2653	1,249,800	12,498.00
1879-1880	4417	1,908,490	24,170.00
1880-1881	4873	2,038,640	
1881-1882	4927	1,996,170	33,964.89
1882-1883	4716	1,877,670	30,042.72
1883-1884	4078	1,637,210	28,650.92
1884-1885	3894	1,546,160	30,304.71
1885-1886	3615	1,418,370	
1886-1887	3318	1,281,640	26,914.44
1887-1888	2817	1,050,390	27,310.14
1888-1889	2376	842,410	13,723.40
1889-1890	2005	679,210	11,757.32
1890-1891	1972	660,920	11,409.64
1891-1892	1756	568,940	5,297.38